

UDK 929 Barada, Miho
930.2 (497.5 Paganija) (093)
Primljeno: 15. rujna 2011.
Prihvaćeno: 24. listopada 2011.
Izvorni znanstveni rad

Miho Barada i mit o Neretvanima

Mladen Ančić
Odjel za povijest
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
Republika Hrvatska
E-adresa: mancic55@hotmail.com

Autor razmatra udio Mihe Barade u oblikovanju slike populacije za koju se u historiografiji udomaćio etnonim „Neretvani“. Uz objašnjenje okolnosti u kojima je ta slika oblikovana, djelomično se razmatra i proces njezine reprodukcije u kasnijoj historiografskoj produkciji. U drugome dijelu rasprave autor upozorava na činjenicu da sačuvana vrela ne dopuštaju zaključak da je u ranome srednjem vijeku postojala bilo kakva (etnička, politička, teritorijalna) zajednica koja bi za sebe koristila takav etnonim.

Ključne riječi: historiografija; istočni Jadran; etnički diskurs; institucije političke vlasti

Pitanje postojanja, prostornoga smještaja i razvoja (navodne) neretvanske¹ države jedan je od onih problema srednjovjekovne povijesti istočnojadranske obale i njezina zaleđa kojemu je Miho Barada dao više no važan prinos. U dvije međusobno povezane rasprave, objavljene krajem 20-ih odnosno početkom 30-ih

¹ Pitanje hrvatskoga naziva (navodne) etničke zajednice i državne tvorbe izrasle iz nje, u formi „Neretvani“ ili „Neretljani“, poprimilo je u uzavreloj atmosferi hrvatskih i srpskih historiografskih sporenja 20. stoljeća značenje koje mu zacijelo ne pripada. Sva tumačenja prema kojima je oblik „Neretljani“ neka vrst „kukavičijega jajeta“ podmetnutoga sa srpske strane (a daleko bi nas odvela potraga za korijenima i eksplikacijama takvoga stava) mnogo više govore o atmosferi svojevrsne paranoje kod „hrvatskih čistunaca“ nego o ičemu što se događalo u nedavnoj ili onoj nešto daljoj prošlosti. Svakako valja naglasiti da je Miho Barada 20-ih i 30-ih godina prošloga stoljeća dosljedno koristio oblik „Neretljani“, a onda je u radovima nastalim iza II. svjetskog rata opet dosljedno rabio pojam „Neretvani“. Kako bih izbjegao moguća sporenja na nevažnome predmetu, koristit ću oblik „Neretvani“ iako će iz samoga razlaganja postati bjelodano da je pitanje uporabe ovih oblika, bar što se tiče opisa realnosti istočnojadranske obale od 9. stoljeća nadalje, posve besmisleno!

godina 20. stoljeća, pozabavio se on prvo pitanjem topografije i toponimije onoga područja na kojemu je navodno nastala i razvijala se politička tvorba vezana uz etnički naziv „Neretvani/Pagani“,² a onda, kroz odulji ekskurs u doista (među ovdašnjim medievistima) čuvenoj raspravi o dinastičkom pitanju u Hrvatskome Kraljevstvu 11. stoljeća,³ i pitanjem trajanja i sudbine „neretvanske države“ u tome istom 11. stoljeću.

Polazeći od rezultata do kojih sam došao razglabajući pitanje što se krije iza pojma „Neretvani/Pagani“ kako se on koristi u djelu *De administrando imperio*, odnosno kako ga u formi *Narrentani* koristi mletački kroničar s početka 11. stoljeća, Ivan Đakon,⁴ u ovoj ću prigodi nastojati pokazati kako je M. Barada svojim raspravama bitno doprinio reprodukciji i transformaciji povijesnoga mita o „Neretvanima“. Pozornost će biti usmjerena na način na koji je M. Barada kroz raščlambu vrela konstruirao slike prošlosti i onda ih, implicitno ili eksplicitno, povezivao u narativne sklopove. U konkretnome će smislu ta rasprava pokazati kako je Baradino usmjeravanje na nedokazano i nedokazivo jednačenje pojmova *Maronia*, *Narrentani* i *Marani*, odnosno *iudex Maranorum* i *morsticus*, koji se mogu naći u različitim vrelima 11., 12. i 13. stoljeća, a onda i njihovo povezivanje s narativnim vrelima iz sredine 10. i početka 11. stoljeća, dovelo do toga da je zamućen pogled na stvarno stanje prilika na istočnoj obali Jadrana u ovo doba, a onda susljedno i, između ostaloga, na organizaciju ranosrednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva. Konačni bi rezultat trebao pokazati da bi bilo korisno ukloniti fantomsku etničku zajednicu „Neretvana/Pagana“ iz historiografskoga diskursa te istodobno osvjetliti i raspraviti što su bili i kakvu su ulogu u organizaciji Hrvatskoga Kraljevstva do 11. stoljeća igrali dužnosnici koje suvremena vrela poznaju pod nazivima *iudex Maranorum*, *iudex Croatorum* ili *dux Marianorum*, odnosno *morsticus*.

*

„Neretvani“ (inačica se „Pagani“ mnogo rjeđe javlja u literaturi) su u modernu znanstvenu historiografiju ušli kroz doslovno, ali ne i pažljivo čitanje spisa *De administrando imperio*, koji se vezuje uz ime bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Prvi ih je u hrvatsku historiografiju (a posredno onda i u srpsku) uveo Franjo Rački, a njegove je ideje do kraja razvio Ferdo Šišić.⁵ Slika o „Neretvanima“ i njihovoj „državi“ koja je prevladavala kada je M. Barada pisao svoje

² Miho Barada, „Topografija Porfirogenetove Paganije“, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. II, 1-2 (1928).

³ Miho Barada, „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 50 (1928-29) (časopis je zapravo objavljen tek 1932. godine).

⁴ Mladen Ančić, „Ranosrednjovjekovni Neretvani ili Humljani: Tragom zabune koju je prouzročilo djelo *De administrando imperio*“, u: Ivica Lučić (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest: Zbornik radova I*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.

⁵ Ovdje nemam namjeru ponavljati argumente opširno izložene u: Ančić, „Ranosrednjovjekovni“, 272 i d. Također se, zbog specifičnoga fokusa na M. Baradu i njegov utjecaj na hrvatsku historiografiju, neću osvrtni na ono što se o „Neretvanima/Paganima“ pisalo u srpskoj historiografiji.

dvije rasprave 20-ih godina 20. stoljeća može se sažeti onako kako je to 1932. godine uradio upravo on sam:⁶

Neretljanska oblast (...) je sad srpska a sad hrvatska pokrajina. Grga Novak smatra je samostalnom državom od IX-XII st., čemu se opro Šišić tvrdeći da ona, makar u IX i X st. i ne bila sastavni dio hrvatske države, ipak da je uvijek bila neki njen apendiks, dok se nije na početku XI stoljeća s njome potpuno ujedinila.

U prvoj od rasprava, onoj iz 1928. godine, Barada je onda prihvatio Šišićevo stajalište ustvrdivši u prvome redu kako „(o)točkih Neretljana (Marianorum) nestaje s historijskoga poprišta“ negdje u drugoj polovici 9. stoljeća, da bi se nekadašnji „neretvanski“ poglavar pojavio na kopnu, u Omišu, u drugoj polovici 11. stoljeća pri čemu je ipak „zadržao neki izuzetni položaj spram hrvatskoga kralja, što potvrđuje osim naslova ‘dux’ još i to, da je on imao svoje vlastite vojnike”.⁷ No, u drugoj raspravi, onoj nastaloj nakon boravka u Rimu, Barada posve mijenja sliku i dodaje nove elemente – u prvome je redu ustvrdio:⁸

Neretljani obitavahu na kopnu između ušća Cetine i Neretve, koji teritorij se zvao Krajina (Continens) za razliku od njihova otočkoga dijela zvana Maronia (Mariani, morsticus). Njihova početna snaga i uporišta bila su na otocima, a vladara njihova nazivahu, barem tuđinci, „Marianorum iudex“. Ovaj naziv osta i poslije, kad oni prisiljeni u drugoj polovici IX st. napustiše svoja uporišta na otocima a ugnijezdiše se na zgodnijem položaju, na ušću Cetine u Omišu, koji im posta glavni centar.

Važno je ovdje odmah, prije no što ogledamo i druge promjene u stajalištima, pripomenuti – sve su ove tvrdnje na stanoviti način povezane s onim što se čita u suvremenim vrelima 10. i 11. stoljeća, no pritom su ili u velikoj mjeri neprecizne ili počivaju na vrlo nategnutim (ponegdje čak i nemogućim) tumačenjima tih istih suvremenih vrela te time postaju krajnje problematičnima. Redom.

a/ Izričaj o „kopnu između ušća Cetine i Neretve“ u najmanju je ruku neprecizan u odnosu na ono što se čita u *De administrando imperio*, od čega sam Barada polazi; (inače anonimni) autor ovdje, za one koje naziva „Neretvanima“, veli da imaju dvije županije na obali i jednu u zaleđu, a tu treću županiju i Barada smješta „od hrvatske županije Imotskoga do današnjeg Ljubuškoga“,⁹ što onda nedvojbeno znači da se, prema informacijama koje je imao autor teksta iz *De*

⁶ Barada, „Dinastičko“, 175.

⁷ Barada, „Topografija“, 53.

⁸ Barada, „Dinastičko“, 175, s pozivom na: Barada, „Topografija“ 46 i d.

⁹ Barada, „Topografija“, 42.

administrando..., teritorij „Neretvana“ prostirao relativno duboko u zaleđu ovoga dijela jadranske obale te da se taj teritorij, bar s pozivom na tekst iz *De administrando ...*, nikako ne može smještati onako kako to radi Barada („vrag je u detalju“, kao što ćemo dalje vidjeti – izričaj o „kopnu između ušća Cetine i Neretve“ potreban je da bi se zemljopisno/administrativni pojam *Maronia*, i iz njega izvedeni etnonim *Mariani/Marani*, ili u hipotetičnom prijevodu na hrvatski „morjani“, mogao vezati uz stanovnike „neretvanske države“; ako je, međutim, ona sezala relativno duboko u kopno, kao što očito jest, onda je i konstrukcija s „morjanima“ krajnje upitna, ako ne i nemoguća); u sljedećoj će se raspravi Baradina „neretvanska država“, bez detaljnijih objašnjenja, „proširiti“ i u vremenskoj i u prostornoj dimenziji – u teritorijalnome smislu zapadno od Cetine, na njezinu lijevu obalu („Po spomenutom kartularu vidi se da je teritorij Neretljana zahvaćao i neke predjele na desnoj obali ušća Cetine. Crkva sv. Petra bila je na teritoriju Neretljana. Ta njoj na zapad prema Splitu ima svoj posjed Rusin i brat mu kralj Slavac“¹⁰); u vremenskoj dimenziji „neretvanska država“ nije nestala na početku 11. stoljeća utapanjem u Hrvatsku nego je nastavila egzistirati sve do kraja 11. stoljeća i nakon što je u Hrvatskome Kraljevstvu izumrla domaća dinastija Trpimirovića; naravno, ovako stubokom promijenjena stajališta, predočena bez detaljnoga objašnjenja (a promjena je očito rezultat pronalaska isprave iz 1050. godine, o kojoj će biti još govora), nikako ne pridonose koherentnosti i razumljivosti cijele početne misli iskazane u apodiktičnoj formi.

- b/ Izričaj o „otočnom dijelu zvanom Maronia“ posve je proizvoljna konstrukcija samoga Barade – on misao započinje u korpusu teksta tvrdnjom: „Dakle početna snaga i uporište Neretljana bilo je na otocima, na moru, a ne kopnu“ (iako je sam pokazao da teritorij „Neretvana“ seže duboko u kopno), a nastavlja ju u bilješci: „U ovome moramo tražiti izvor nazivu Maronia (...). Vidjesmo, da se jedan dio zvao Krajina u smislu kopna, a tad *naravno* slijedi, da se je onaj dio na moru *mogao* zvati Maronia u opreci prema kraju il kopnu“;¹¹ pogodbeni i uvjetni izričaj „naravno (...) mogao“, potreban da bi se tvrdnja uvela u raspravu, odmah je odbačen pa je naziv „Maronia“ za otočni dio „države“ postao gotova stvar (kopneni je dio, kojega sam zove „Krajina“/*Continens*, jednostavno nestao iz slike i postao beznačajni privjesak), a onda se bez ikakva objašnjenja prenio i na cijelu „državu“; i tu je Barada otišao nekoliko koraka dalje no što to dopuštaju vrela – *Marane/Mariane* iz ranosrednjovjekovnih tekstova povezao je bez objašnjenja, ali i bilo kakva uporišta u tim istim suvremenim vrelima, prvo sa svojim „Neretvanima“, ali i s pojmom *Maronia*, koji se pojavljuje u vre-

¹⁰ Barada, „Dinastičko“, 183. Ovu je nesklapnost u Baradinu razlaganju zamijetila i Nada Klaić, „Problem Slavca i neretljanske Krajine“, *Zgodovinski časopis* 14 (1960); 124, da bi zatim krenula dokazivati točnost takve postavke.

¹¹ Barada, „Topografija“, 52 s bilješkom 130 (naglasio M. A.).

lima iz 12. i 13. stoljeća, a onda posve proizvoljno u cijelu konstrukciju dodao dužnosničku titulu *morsticus*, i sve to u samo jednoj rečenici.

c/ Iz pogodbene konstrukcije prema kojoj se otočni dio „neretvanske države“ *naravno* (...) *mogao* zvati Maronia izvedena je onda apodiktična tvrdnja o tomu da je *iudex Marianorum* vladar „Neretvana“ (da bi ovu tvrdnju, koja počiva na ničim dokazanome prenošenju „naziva otočnoga dijela“ na „cijelu državu“, očuvao, Barada će kasnije preskočiti jednu važnu epizodu u izlaganju Ivana Đakona, koja jasno pokazuje da su za ovoga autora s početka 11. stoljeća *iudex Marianorum* i *iudex Croatorum* ista stvar, no o tome nešto kasnije).

d/ „Točku na i“ cijele konstrukcije složene u ovako kratkome tekstu stavio je Barada tvrdnjom da su se vladari „Neretvana“ bili prisiljeni u 9. stoljeću „povući s otoka“, e da bi se onda „ugnijezdili u Omišu“ – nije ni čudo da tvrdnja nije proučena bilješkom u kojoj bi stajao poziv na vrelo ovakve informacije jer se takvo što u sačuvanim vrelima nigdje ne može ni naslutiti, a kamoli pročitati.

Na ovako je sklopljenu prvotnu konstrukciju, potkrijepljenu brojnim (izvedenim u vrlo sličnome duhu) topografskim i lingvističkim argumentima,¹² Barada 1932. godine postavio svoju ključnu tezu – prema njegovu zaključku „u svim međunarodnim odnosima IX i X st. Neretljani istupaju samostalno i neodvisno“.¹³ Taj zaključak počiva na nizu informacija koje donosi mletački kroničar s početka 11. stoljeća Ivan Đakon, iz kojih se može zaključiti tek toliko da su mletački duždevi 9. i 10. stoljeća u pravilu one koje Đakon označava kao *Narrentani* tretirali kao zaseban politički organizam. Taj i takav zaključak, međutim, beskrajno je daleko od tvrdnje o „međunarodnim odnosima“, bar dok se krećemo u polju znanstvene historiografije.

No, sve je to zapravo bilo vezano za krunski argument – Barada u radu iz 1932. godine objavljuje dotad nepoznatu ispravu u kojoj se pod godinom 1050. spominje, a koju je, ili sam ili je to uradio netko u njegovo ime, potpisao *iudex Marianorum* po imenu Berigoj te ustvrđuje: „On se potpisuje istim nazivom „iudex“ kao i njegov 200 godina stariji prethodnik Družak“¹⁴ (očito je autor već zaboravio kako dvije stranice ranije nije govorio o „potpisu“ nego je, naprotiv, ustvrdio da

¹² Samo za ilustraciju kako uobičajeno Barada od svojih nagađanja diskurzivnim obratom pravi „sigurne činjenice“ može se citirati ova misaona cijelina: „Zato uzevši sve ovo u obzir, radije ćemo identificirati Dalmu i Delmis sa Omišem (ta identifikacija, inače, počiva na krajnje proizvoljnome toponomastičkom i lingvističkom tumačenju – nap. M.A.), nego s Duvnom, te iste nazive dovesti u vezu s carevim Dalen, jer i onako su *slični*, a kod Porfirogenita (posve je izvjesno da tekst o kojemu je riječ nije pisao car – nap. M. A.) *nije isključena* pogrešna grafija, kao i carevu županiju *to Dalen* postaviti na teritorij današnjega Omiša a ne drugdje. Time *nestaje svake nejasnoće i kontradikcije* kod ubikacije pojedinih županija“ (Barada, „Topografija“, 51 – naglasio M. A.). Ovdje, ponovno upozoravam, nije riječ o tomu jesu li pojedine ubikacije toponima točne nego o načinu na koji se rješenja postavljaju i obrazlažu te odmah pretvaraju u „činjenice“.

¹³ Barada, „Dinastičko“, 176.

¹⁴ Barada, „Dinastičko“, 177-8.

u 9. stoljeću vladara „Neretvana“ „barem tuđinci“ nazivaju „Marianorum iudex“ – vidi ovdje citirani tekst uz bilješku 8). No, dok se Berigoj doista sam, ili je to netko učinio za njega, potpisao s titulom *iudex* (nije nevažno: u samome tekstu pisar dokumenta Berigoja naziva *rex*, ali u potpisu stoji *iudex* – i tu će, dakle posve nejasnu pojavu titule *rex*, Barada u daljem razlaganju koristiti kao argument), o Družakovoj tituli govori tek Ivan Đakon, dakle autor koji piše više od stoljeća i pol nakon zbivanja koja opisuje. Sada već siguran u identifikaciju *Narrantani/Marani (Mariani)*, a to bi onda bio već treći etnonim za istu društvenu zajednicu (u *De administrando imperio* se pojavljuje jednačenje „Neretvana“ s „Paganima“), Barada u daljem razlaganju počinje graditi još jednu dalekosežnu konstrukciju. Ključni je element u toj novoj konstrukciji niz jednačenja pojmova bez ikakve raščlambe i obrazloženja, kao da je riječ o „samorazumljivim“ (*naravnim*) stvarima – tek jednostavnim potezom pera izjednačeni su *iudex Marianorum* (spomenut kao *iudex Maranorum* u pripovijedanju o zbivanjima iz prve polovice 9. stoljeća kod Ivana Đakona te kao *iudex Marianorum* u ispravi iz 1050. godine), *dux Marianorum* (osoba se s tom titulom spominje u vrelima, vladarskim i privatnim dokumentima, iz posljednjih desetljeća 11. stoljeća) i konačno *morsticus* (titula koja se također nalazi u dokumentima iz istoga doba). Jednostavnim su jednačenjem značenja ovih titula svi oni koji su s njima zabilježeni u vrelima postali „neretvanski vladari“. Iako nigdje jasno eksplicirana u samome Baradinu tekstu, podloga se ovoga jednačenja daje razaznati – *iudex Maranorum/Marianorum* i *dux Marianorum* izjednačeni su po odrednici (namjerno ovdje ne koristim pojam etnonim) *Marianorum*, pri čemu je realno golema razlika između *iudex* i *dux* ostala zanemarena i bez objašnjenja; *dux Marianorum* i *morsticus* izjednačeni su zbog toga što se obje titule vezuju uz osobno ime Jakov.¹⁵ Pronalazak isprave iz 1050. godine u kojoj se spominje *rex/iudex Marianorum* natjerao je Baradu i na drugačije tumačenje zbivanja u Hrvatskoj sredinom 70-ih godina 11. stoljeća – dok je još 1928. godine smatrao da je Slavac bio kralj između Petra Krešimira IV. i Zvonimira,¹⁶ u tekstu iz 1932. godine posve je izmijenio kronologiju, pa time i sliku povijesnoga gibanja, time što je Slavca prometnuo u samostalnoga „neretvanskoga vladara“ koji vlada 90-ih godina 11. stoljeća nakon izumrća dinastije Trpimirovića.

¹⁵ Valja, međutim, upozoriti – još od vremena F. Račkoga izjednačuju se *dux Marianorum* i *morsticus*, ali ne u značenju „neretvanskoga vladara“ nego u značenju „kliškog/primorskog župana“ (vidi prema kazalu u: Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb: JAZU, 1877, 512, s. v. Morska). Barada je, dakle, promijenio značenje pojma pri čemu je, vraćamo se unazad, krunski dokaz bila isprava iz 1050. godine. Prvi, pak, povjesničar koji je jasno uočio problematičnost jednačenja pojmova *dux Marianorum* i *morsticus* te o tomu opširno raspravljao bio je Stjepan Gunjača, „Morstici i Mariani nisu Neretljani“, u: *Isti, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

¹⁶ „Istom u XI. st. javlja se ‘Rusinus, qui et morstici’, brat kralja Slavca, posjednik zemalja u Trsteniku, čije je sijelo bilo u Omišu, i za njim ‘Jacobus morsticus’ i ‘Marianorum dux’ u službi kralja Zvonimira i Stjepana II’ – Barada, „Dinastičko“ 53 (naglasio M. A.).

Na koji je, pak, način Barada u svemu ovome postupao s vrelima ili, još preciznije, s onim „nezgodnim detaljima“ koji se nisu mogli uklopiti u sastavljeni mozaik, a da bi osigurao uvjerljivost svoje konstrukcije, pokazat ću na samo jednome primjeru. Pretresajući slučajeve u kojima se spominju Jakov *Marianorum dux* i Jakov *morsticus*, Barada u tekstu iz 1932. godine (dakle, nakon „velike promjene“ izazvane pronalaskom isprave iz 1050. godine) na jednome mjestu veli:¹⁷ „Petar pozove na lice mjesta mnoge plemiće splitske i *Jacobum Marianorum ducem cum suis militibus*“. Miješani hrvatski i latinski citat, međutim, mnogo više sakriva no što otkriva jer i slovo i duh izvornika, kao što će se vidjeti, donose posve drugačiju informaciju. Trideset godina kasnije, vraćajući se istome pitanju, prevodi on cijeli tekst na hrvatski jezik ovako:¹⁸ „Stoga mi ponovno pozvavši mnoge plemenite Splićane, također zamolismo Jakova, neretvanskoga vladara, da među njima bude prisutan sa svojom oružanom pratnjom“. No, u izvorniku, prevodi li se on bez unaprijed postavljenih konstrukcija, Petar (ili onaj tko je tekst pisao) u prvome licu pripovijeda kako je vodio stanovitu (ne i formalno sudbenu) raspravu „u nazočnosti mnogih po drugi put sazvanih splitskih uglednika, među kojima smo (ovom prigodom – nap. M. A.) molili da bude i Jakov *Marianorum dux* sa svojim ratnicima“.¹⁹ Baradin opis, prema kojemu je Petar Crni sazvao „splitske plemiće“ i Jakova, ili pak onaj prijevod u kojemu je *Marianorum dux* postao „neretvanski vladar“ pa ga je samim time nemoguće vezati uz Split, očito mijenjaju smisao izvornika. Svakako je najveći problem za Baradinu konstrukciju tumačenje prema kojemu je Petar molio da među sabranim uglednim Splićanima (ovaj put) bude i *dux* Jakov – valjalo bi se, naime, dobro potruditi te dokazati kako Jakov po smislu ovoga izričaja *ne spada* među splitske uglednike. Bez uvjerljiva objašnjenja kojim bi se dokazalo suprotno (a takvo objašnjenje svakako nije ono prema kojemu se Jakova unaprijed definira kao „neretvanskoga vladara“) iz teksta se čini da Jakov spada među one koje autor označava kao *Spalatini nobiles*, a to znači da onda od njegova vladanja „neretvanskom državom“ ne ostaje ništa, čega je i Barada morao biti posve svjestan. Stoga se prvi put poslužio opisnim prijevodom u kojemu je problem mogao riješiti tako što je Petar uz „splitske uglednike“ pozvao „i“ Jakova. Kada je, pak, prevodio cijeli misaoni sklop, odmah je preveo i Jakovljevu titulu u skladu sa svojom konstrukcijom pa je, samim time, učinio nezamislivom

¹⁷ Barada, „Dinastičko“, 182.

¹⁸ Miho Barada, „Prinosi kornologiji hrvatske povijesti (1062-1075)“, *Rad JAZU* 311 (1957), 207.

¹⁹ *Vnde nos conuocatis iterum multis Spalatinarum nobilibus, inter quos etiam Jacobum Marianorum ducem cum suis militibus ibidem interesse rogauimus, ante quorum presentiam cum prefato decertauimus Mirosalao* – tekst reproduciran prema: Viktor Novak – Petar Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb: JAZU, 1952, 214 (uspoređi i faksimil izvornoga rukopisa na istome mjestu, fol. 3 – naglasio M. A.). Izričaj „po drugi put“ odnosi se na činjenicu da je Petar Crni, kada je pribavljao posjed oko kojega će kasnije s Miroslavom nastati prijevor, također sazvao neke Splićane kako bi mu bili svjedoci, o čemu je riječ u dijelu tekst a koji prethodi ovome citiranome.

interpretaciju prema kojoj i Jakov pripada krugu „splitskih uglednika“, kako se inače izvornik (zasad) jedino i može razumjeti.

„Dokazavši“ na ovakav način da „neretvanske države“ nije nestalo početkom 11. stoljeća, kako su smatrali F. Rački i F. Šišić, nego da ona postoji i kroz cijelo 11. stoljeće, Barada nastoji učvrstiti svoje rezultate argumentacijom koja je još nezgrapnija od one kojom se koristio do toga trenutka. Naime, temeljni problem koji mu se otvorio jednačenjem *iudex Maranorum*, *dux Marianorum*, *morsticusa* i konačno *rex* (bez oznake *regnuma*) Slavca (ovoga je posljednjega morao uvesti u svoju argumentaciju jednostavno stoga što mu je bilo posve jasno, a to mu je ujedno bio i argument za druge zaključke, da je on bio brat *morsticusa* Rusina), bio je taj da je Slavca „iščupao“ iz „hrvatske povijesti“ i premjestio ga u (ni hrvatsku ni srpsku) „neretvansku povijest“. Krajnje složen i za cijelu njegovu teoriju poguban, problem evolucije titule „neretvanskoga vladara“, od *iudex*, preko *dux* i zagonetnoga *morsticusa*, do *rex*, pod kojom se titulom pojavljuje Slavac (ne zaboravimo, njegov je brat Rusin bio tek *morsticus*, a da bi stvar bila još složenija, bratovljev sin Petar u Slavčevoj je pratnji već bio *banus*) pokušao je riješiti jednom rečenicom i „guranjem problema pod tepih“. Jednostavno je napisao:²⁰

Vidili smo da je Berigoj „*rex Marianorum*“, tad i Slavac može da bude „*rex*“ Neretljana, što se nekako može da zaključiti iz drugih činjenica.

U nastavku, umjesto rasprave o tomu na koji je i kakav način Slavac eventualno postao „kralj“ (*rex*²¹), što bi se očekivalo nakon izričaja o tome da se to „nekako može da zaključiti iz drugih činjenica“, Barada raspravlja gdje su bili posjedi Rusina i Slavca te cijelu raspravu lakonski zaključuje: „Po svemu Rusin je Neretljanin tad i Slavac“. No, i taj je i takav zaključak izrastao iz neobičnoga argumenta – autor je prvo definirao prostor na kojemu su se nalazili Rusinovi i Slavčevi posjedi (za obojicu se neizgovoreno predmnijeva da su „Neretvani“), a onda iz toga izvukao zaključak da je to „teritorij Neretljana“, da bi onda, „naravno i logično“ i Rusin i Slavac bili „Neretvani“. Ni riječi o tomu da je u ispravi iz 1050. godine, kako je već naznačeno, u korpusu teksta uz Berigojevo ime doista titula *rex Marianorum*, ali u potpisu stoji *iudex Marianorum*, čemu bi današnji ozbiljan povjesničar koji operira titulama morao posvetiti dužnu pozornost i predočiti barem kakvu takvu raščlambu jer se takvi problemi danas u znanosti ne rješavaju izričajem „može da bude“.

²⁰ Barada, „Dinastičko“, 183.

²¹ Na ovome se mjestu valja samo prisjetiti rasprave hrvatskih povjesničara o kraljevskoj tituli Tomislava, i o tome je li on doista bio kralj ili „pravo“ na kraljevski naslov zaslužuje tek Držislav. S time u svezi valja samo pripomenuti kako Ivo Goldstein, „O latinskim i hrvatskim naslovima hrvatskih vladara do početka XII. stoljeća“, *Historijski zbornik* 36 (1983), ni izdaleka nije iscrpio mogućnosti raščlambe problema naznačenoga u naslovu.

*

Cijela je ova ovako postavljena raščlamba konstrukcije slike „Neretvana“ i njihove „države“ u Baradinim tekstovima s kraja 20-ih godina 20. stoljeća namjerno u posljednjim rečenicama proračuna cijeloga Baradina postupka (koji je ovdje, ali tek i samo na prvi pogled, hiperkritički razložen) valja u prvome redu voditi računa o dva sklopa činjenica koje su bitno definirale mentalni krajolik unutar kojega je ova i ovakva slika konstruirana. S jedne strane valja početi od toga da je historiografija uvijek *kolektivno djelo* pa se tako svaki povjesničarski tekst oslanja i referira na one ranije – povjesničar konstantno propituje naslijeđeni fond spoznaja i slika prošlosti, a svojim prinosom unutar već postavljenih okvira i agendi nastoji dopuniti, popraviti ili promijeniti naslijeđene konstrukcije tih slika. Svi se ti elementi u Baradinim radovima savršeno jasno raspoznaju iako su to zapravo njegovi prvi tekstovi kao profesionalnoga akademskog povjesničara – rasprava o „topografiji Paganije“ bit će njegov doktorat iz 1929. godine, dok je rasprava o „dinastičkome pitanju“ rezultat studijskoga boravka u Italiji.²² Ostajući u ovoj prigodi, zbog kratkoće razlaganja, samo na raspravi o „dinastičkome pitanju“ u 11. stoljeću, valja primijetiti da Barada već na samome početku prihvaća tada još uvijek slabiju hrvatsku historiografsku tradiciju i postavljene agende (pozivajući se u tome smislu na F. Šišića, a onda implicitno i na F. Račkoga) te svoju raspravu stavlja u okvir slike o dobu „teritorijalnoga integriteta, samostalnosti i snage hrvatske države u XI stoljeću“.²³

Njegova se rasprava, s druge strane, izravno i negativno referira na Ljudmila Hauptmanna i njegove ideje, koje u daljem tekstu nastoji obesnažiti, a znanstveni će prijepori s Hauptmannom ostati na dnevnome redu sve dok ovaj drugi nakon 1945. godine ne bude prisiljen napustiti Zagreb. Predmet prijepora Barade i Hauptmanna nije bio nevažan – bila je tu riječ, kako se daje razabrati iz nešto kasnije objavljenih rasprava,²⁴ o prihvaćanju ili neprihvaćanju (nedvojbeno romantičarskih) postavki F. Račkoga, ojačanih argumentima F. Šišića, o egalitarnoj naravi prvotnoga „staroslavenskog“ pa, susljedno tome, onda i ranoga hrvatskog društvenog uređenja. Na drugoj strani, još od Vjekoslava Klaića preko Konstantina Jirečeka do Milana Šufflaya, razvijana je teorija o svojevrsnome društvenom dualizmu između (zemljoradničkih) Slavena i kasnije doseljenih (ratnika)

²² O vremenu i okolnostima nastanka ovih rasprava vidi: Tomislav Galović, „Miho Barada kao nastavnik pomoćnih povijesnih znanosti i profesor hrvatske povijesti“, *Povijesni prilozi* 40 (2011): 46 i d.

²³ Barada, „Dinastičko“, 157.

²⁴ Vidi: Ljudmil Hauptmann, „Podrijetlo hrvatskoga plemstva“, *Rad HAZU* 273 (1942); Isti, „Hrvatsko praplemstvo“, *Razprave SAZU* 17 (1950); Miho Barada, „Postanak hrvatskog plemstva“, *Časopis za hrvatsku povijest* 1 (1943). I dva svakako najvažnija Baradina djela, tiskana 50-ih godina 20. stoljeća (*Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*, Zagreb 1952. i *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957.), također su praktično nastavak istoga prijepora, samo što se Hauptmann više u njime ni ne spominje.

Hrvata.²⁵ Dok je Barada, dakle, prihvaćao okvir koji je postavio Rački, dotle je Hauptmann, pod utjecajem tada aktualnih stajališta (poglavito) njemačkih sociologa (Gumplowicz, Oppenheimer),²⁶ zastupao stajalište o društvenome dualizmu kao posljedici osvajanja i pokoravanja ratarske populacije. Ostavljajući po strani pitanje koja je strana u ovome prijekoru bila u pravu (po mišljenju autora ovih redaka nijedna, u smislu kompletnih postavki, ali je strana Klaić-Jireček-Šufflay-Hauptmann sa svojim stajalištem svakako bila bliža povijesnoj realnosti ranoga srednjeg vijeka kako ju ocrtavaju danas poznata i dostupna vrela), valja istaknuti kako je to, sve do 1945. godine, bilo „zlatno doba“ hrvatske medievistike pa onda i historiografije uopće.

Barada, Šufflay pa i Hauptmann pripadali su, kao najugledniji i najpoznatiji, novoj generaciji profesionalnih akademskih povjesničara, koji su se svojim pristupom radu, istraživanju prošlosti pa onda i pisanju o njoj posve razlikovali od ranijih profesionalnih povjesničara „nacionalnih radnika“.²⁷ Oni su bili u punome smislu profesionalni povjesničari – njihovo je djelovanje, u prvome redu, bilo vezano uz moderno koncipiranu sveučilišnu nastavu; njihovi tekstovi počivali su na podrobno kritički pretresenim primarnim vrelima; rezultate svoga rada oblikovali su uglavnom kao znanstvene rasprave i publicirali ih u specijaliziranim časopisima; u njihovim je tekstovima bilo sve manje i manje „pragmatične povijesti“ (određivanja smisla nacionalne povijesti ili, jednostavnije rečeno, slike zbivanja

²⁵ Izvrstan i sažet pregled ranijih mišljenja vidi u: Hauptmann, „Podrijetlo“, 82-88. Valja ovdje tek pripomenuti – i jedna i druga skupina autora izbacila je iz svojih konstrukcija predslavenski sloj pučanstva (koji zacijelo nije mogao biti zanemariv). Tako je Rački govorio o tome kroz metaforu o „praznoj kući“ koju su Slaveni/Hrvati naselili (do danas vrlo utjecajno razglabanje o tomu kako je rimska Dalmacija ostala bez pučanstva vidi u: Franjo Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, Zagreb: Golden Marketing, 2009, 84 i d., s izričajem o „gotovoj kući, ali podpuno ili dielomice praznoj“ na str. 94), dok Hauptmann, prešutno u ovoj dimenziji raščlambe prihvaćajući stajalište Račkoga, vidi ostatke romanskoga stanovništva samo u „pokojoj pregršti u primorskim gradićima ili priprostim katunima dinarskih Vlah-pastira“ (Hauptmann, „Podrijetlo“, 80).

²⁶ Gumplowiczeve i Oppenheimerove ideje su se u prvoj polovici 20. stoljeća posve pogrešno počele tumačiti u „nacionalnom ključu“ i učitavati u suprotnosti poglavito „germanskoga“ i „slavenskoga“ svijeta (za takvu recepciju usporedi: Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb: 1925, 257-263), što je zapravo predstavljalo potpuno izvrtnje njihova stvarnoga smisla. Stvarno se radilo, naime (vidi: Franz Oppenheimer, *The State*. Montréal: Black Rose, 1975), o eksplikaciji sociološkoga koncepta „društvenoga sukoba“, koji izvrsno ocrtava Luis Koser, *Funkcije društvenog sukoba* (izv. Lewis Coser, *The Functions of Social Conflict*, 1964), Novi Sad: Mediterran Publishing, 2007, a koji je još uvijek nadalje korisno teorijsko oruđe i za povijesne raščlambe, pod uvjetom da se držimo Coserove metodološke pripomene prema kojoj se za koncepte „ne može tvrditi ni da su istiniti niti lažni; oni su ili podesni ili nepodesni, jasni ili nejasni, plodonosni ili neupotrebljivi. Oni su sredstva stvorena da bi se uhvatili određeni aspekti stvarnosti“ (o.c., 13).

²⁷ Kako je izgledao klasični „povjesničar - nacionalni radnik“ 19. stoljeća s prostora srednjoistočne Europe, svijeta kojemu je pripadala i onodobna Hrvatska, opširno i zorno ocrtava Monika Baár, *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2010. Suvremeno stanje u Hrvatskoj i proces „poznanstvenja historiografije“, koji se sada izvrsno uklapa u ono što prikazuje M. Baár, prikazuje Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 2001, 172-188.

„kakva su trebala biti“ u svjetlu autoru suvremenih društvenih-političkih prilika), a sve više i više rasprave o pojedinim problemima nestaloga (poglavito srednjovjekovnog) svijeta itd. itd. Upravo to predstavlja drugi sklop činjenica koje su definirale mentalni krajolik iz kojega proizlazi Baradina raščlamba „Neretvana“ i njihove „države“. Za razumijevanje toga sklopa činjenica valja se, međutim, pozvati na neke od rezultata do kojih je u svojim istraživanjima procesa nastanka i oblikovanja povjesničarskih sudova došao Wolfgang Mommsen. On, naime, nakon podrobne rasprave i na podlozi vrlo čvrstih argumenata zaključuje:²⁸

(S)vi su historijski sudovi ukorijenjeni (bar) jednom nogom u slici koju o sebi ima stanovita skupina u okviru suvremenoga društva. To je slika koju o sebi ima upravo ona skupina kojoj historičar koji donosi sudove i sam pripada i u čije ime govori. Suvremene vrijednosti, interesi i tradicije skupine kojoj historičar pripada i koja predstavlja (specifično ciljanu) publiku određuju ne samo predmet historičareva istraživanja i uklon iz kojega on promatra taj predmet nego i eksplanatorne modele koje koristi kako bi konceptualizirao i objasnio mnogoznačne povijesne fenomene s kojima ima posla.

Prevedemo li to u praktične kategorije svijeta u kojemu se kretao M. Barada, valja svakako naglasiti da je taj svijet i vrijeme (druga polovica 20-ih godina 20. stoljeća) obilježen dubokom političkom krizom Kraljevine SHS i masovnom političkom mobilizacijom Hrvata pod vodstvom Stjepana Radića, koji će onda biti i ubijen nekako upravo u vrijeme nastanka prvoga od Baradinih tekstova. Kako bi se, međutim, posve razumjela pozicija kruga profesionalnih povjesničara u tim i takvim okolnostima, vrijedi nešto opširnije citirati određena stajališta središnje figure te „društvene skupine“, Baradina učitelja Ferde Šišića. U svome najopširnijem programsko-metodološkome tekstu, namijenjenome studentima povijesti (a među njima je, u nešto poznijoj životnoj dobi, bio i M. Barada između 1926. i 1929. godine), nastalome u sličnim okolnostima pred Prvi svjetski rat, Šišić upozorava na „dobro poznati pogubni diletantizam u historičkoj znanosti“ i onda objašnjava:²⁹

Taj je dakle diletantizam unio naročito od druge pole prošloga vijeka mnoge neispravne zaključke, neozbiljna pretjerivanja i teške zablude u historiju, pače neke se od tih zabluda i uvriježiše u narodnom vjerovanju (...). Kad je taj diletantizam samo posljedica slabe i nedovoljne spremne radnikove, onda se još nekako daje izaći s njima na kraj, ali kad je on posljedica izvjesnih

²⁸ Wolfgang J. Mommsen, „Social Conditioning and Social Relevance of Historical Judgments“, *History and Theory* 17(4) (1978): 32.

²⁹ Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*. Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1914, 12.

političkih ciljeva – *historia ancilla scientiae politicae*, kako reče Machiavelli u XVI. vijeku – onda je to nezdrava pojava. Taki rad nije izljev patriotizma, nego pseudopatriotizma, jer na neistini i iskrivljavanju pravoga stanja stvari, a naročito onda, kad je ono inače još zajamčeno, nikad nije možno ništa trajna i valjana stvoriti. To je nalik na ono, što se kaže u sv. pismu: graditi kuću na pijesku.

Ovako sročena Šišićeva upozorenja nedvojbeno su postala uporišna točka izgradnje profesionalnoga etosa (samome Šišiću zacijelo nije bilo teško prepoznati takav etos kod vrijednoga i nadarenoga, doduše nešto starijega, učenika kojega je onda izabrao i za svoga nasljednika), a koji se onda kod Barade manifestirao sposobnošću da u atmosferi opće hrvatske euforije smogne snage uočiti (temeljem pronađene isprave iz 1050. godine u kojoj se spominje *rex/iudex Marianorum* Berigoj) pa onda i objasniti (a na štetu „pseudopatriotskoga diletantizma“ koji je veličao sve što je imalo veze s Hrvatima – ovdje se valja sjetiti onoga „sad srpska, sad hrvatska pokrajina“ kao naslijeđene slike iz lokalne historioografske produkcije) kontinuitet „neretvanske države“. Konačno, iz takvoga je etosa onda stvorena i kultura znanstvenoga sučeljavanja i rasprava, onakvih kakve su se vodile između Barade i Hauptmanna, a kakve je, inače, M. Barada vodio i s Giuseppeom Pragom, Jaroslavom Šidakom, Jovanom Radonićem i Gregorom Čremošnikom.³⁰ Izvlačeći u prvi plan upravo tu, u međuvremenu zagublenu, nit tradicije hrvatske historiografije, odabrao sam u ovoj prigodi govoriti o Baradinim stajalištima kritički, s namjerom, koja je jasno iskazana i u tim starim raspravama, boljeg poznavanja i razumijevanja davno nestaloga svijeta i brušenja slike koju o njemu imamo.

No, sklop povijesnih okolnosti nije bio naklonjen hrvatskoj medievistici – nakon ubojstva M. Šufflaya 1931. godine, smrti već ostarjeloga učitelja F. Šišća 1940. te praktičnoga protjerivanja Lj. Hauptmanna iz Zagreba 1945. godine, Miho je Barada ostao usamljen sa svojim znanjem i kvalifikacijama – više nije bilo nikoga s kim bi mogao ravnopravno voditi rasprave kakve je svojedobno vodio s Hauptmannom. Umjesto važnih prijedora o temeljnim pitanjima društvene organizacije, koji bi onda kroz potragu za argumentima hrvatsku medievistiku držali u trendu s razvojnim lukom te znanstvene grane, na red su, unutar suženoga profesionalnog i duhovnog horizonta, u jednome dijelu historiografije došle rasprave o tomu, kako se i sam Barada s time izrugivao, je li jedan tako „moćni i veliki vladar“, kakav je bio hrvatski kralj Petar Krešimir IV, mogao biti označen „žigom normanskoga ropstva“.³¹ U takvoj duhovnoj atmosferi više nije bilo ni

³⁰ Za Baradine rasprave na stranicama specijaliziranih časopisa vidi: Galović, „Miho Barada“, 48 i 51.

³¹ Ton kojim Barada prenosi stajalište Lovre Katića u raspravi oko kronologije kralja Slavca u tekstu iz 1957. godine (Barada, „Prinosi“, 204-5), reproducirajući izričaj o „žigu normanskoga ropstva“, ima jasno podrugljivu notu iskazanu kroz konstataciju da je Katić „oštri branilac (...) romantičnosti“.

onoga što je F. Šišić svojedobno nazivao „ozbiljnim patriotizmom“³² pa ni ideje i stajališta M. Barade nisu nalazile plodno tlo u hrvatskoj historiografiji ili bar ne onako i na način na koji je on očekivao, što je autora prilično teško pogađalo. Tridesetak godina nakon objavljivanja rasprave o dinastičkome pitanju Barada je objavio (kada je članak ugledao svjetlo dana, autor je već bio pokojni) relativno kratku raspravu o problemima kronologije hrvatske povijesti 60-ih i 70-ih godina 11. stoljeće,³³ u kojoj je na vidjelo izašlo mnogo gorčine spram „historiografske elite“, u koju implicitno ili eksplicitno stavlja Viktora Novaka, Ljubu Karamana i Jaroslava Šidaka i to poglavito stoga što nisu uvažavali rezultate do kojih je on došao. Tekst je bio takav da je uredništvo časopisa koji ga je objavio (*Rad JAZU*) našlo za potrebno u tablici sa sadržajem broja, uz naslov Baradine rasprave, dodati sljedeće objašnjenje: „*Napomena uredništva*: Poštujući pravo pojedinog autora, redakcija nije dirala u način izlaganja, ali se ne slaže sa oštrim stavom autora prema drugim naučnim radnicima“.

Ideje i stajališta Mihe Barade o kojima je ovdje bilo riječi odlučno su utjecala na hrvatsku historiografiju u vremenu nakon njegove smrti, o čemu bi se dalo raspredati doista naširoko, pri čemu ne bi bilo teško uočiti kako se „pripovijest o Neretvanima“ preuzimanjem od ovdašnjih autora proširila u internacionalnoj historiografskoj areni³⁴. No, ovdje ću tek upozoriti na način na koji su se „Neretvani“ i njihova „država“, barem u jednome dijelu hrvatske historiografije, duboko ukorijenili i kao svojevrsni mitologem postali integralni dio slike ranosrednjovjekovnoga svijeta. Taj je mitologem o „Neretvanima“ do kraja izgradila u cijelome nizu tekstova Nada Klaić,³⁵ kojoj je kao okvir i sadržaj za sliku „Neretvana“ poslužilo nekoliko

³² Za taj izričaj vidi: Šišić, *Priručnik*, 11. Suprotnost tomu sam Barada ocrtava ovdje već spominjanom karakterizacijom L. Katića (vidi prethodnu bilješku).

³³ Barada, „Prinosi“.

³⁴ Od povjesničara je bivše Jugoslavije tako, primjerice, etnonim „Neretljani“ preuzeo, zajedno s postavkom o tomu da se radi o jednome „slavenskom plemenu“ i glavnom narativnom okosnicom pripovijedanja, John V. A. Fine, *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1983. vidi „Index“ s. v. Neretljani (Slavic tribe). Preko Finea, doskora jedinoga autoriteta za srednjovjekovnu povijest prostora bivše Jugoslavije na anglofonome području, „Neretvani“ su se počeli širiti dalje – samo kao primjer vidi: John H. Pryor – Elizabeth M. Jeffryes, *The Age of Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*. Leiden – Boston: Brill, 2006, 67-68. U tome je smislu Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, koji je punu pozornost posvetio *Ljetopisu popa Dukljanina* (a kod kojega, kako će se još vidjeti, nema „Neretvana/Pagana“) mnogo obazriviji pa je tako na zemljovidu na str. 120 označio prostor koji zapremaju „Pagani“, ali ni njih ni njihovu političku tvorbu nigdje u samome tekstu ne spominje.

³⁵ Nada Klaić, „Problem Slavca“, ista, „Historijska uloga neretvanske kneževine u stoljetnoj borbi za Jadran“, *Makarski zbornik I* (1970); ista, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1975, 212-220 i 474-485 (sa znakovitim naslovima poglavlja: „Samostalna neretljanska kneževina“ i „Ponovni uspon neretljanske kneževine u XI stoljeću“); ista, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1976, 478-500 (poglavlje: „Nestajanje omiške kneževine“); ista, „Povijest Brača kao dijela Neretvanske Kneževine u ranom srednjem vijeku“, u: Davor Dumančić i drugi, *Povijest Brača u ranom srednjem vijeku*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Bračkim muzej, 1984.

raznorodnih elemenata: od F. Račkoga naslijeđena i na temeljima lingvističkih raščlambi Petra Skoka dorađena predodžba o „ispražnjenom prostoru“ rimske Dalmacije koji naseljavaju „slavenski ratari“; Baradini argumenti i predodžbe o „Neretvanima“ i njihovoj „državi“; narativ o „stoljetnoj borbi za Jadran“, koji je prvi (doduše s „druge strane“) jasno eksplicirao Roberto Cessi;³⁶ nakon 1918. godine do kraja razvijeni mit o stalnoj, upornoj i „pravednoj borbi našega naroda protiv tuđina i zavojevača“, koji se inače u historiografiji žilavo održava sve do danas. Ovaj posljednji element, s korijenima u romantičarskoj nacionalnoj historiografiji 19. stoljeća, dobio je posebno značenje nakon 1945. godine kada su se njemačko-talijanska okupacija, stvaranje marionetske NDH i susljedni građanski rat okončan društvenim prevratom počeli tumačiti kao „epopeja borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika“. Ta je „epopeja“ ubrzo postala utemeljiteljski (politički) mit socijalističke Jugoslavije pa se upravo iz tih misaonih okvira počelo prosuđivati i „ocjenjivati“ cjelokupno povijesno gibanje.³⁷ Upravo su se iz tih okvira tijekom 50-ih i 60-ih godina u raščlambama povijesnih gibanja počeli tražiti „borci protiv tuđina i zavojevača“, zapravo oni koje se moglo tumačiti kao predšasnike komunističkih „partizana“. U takvim je okolnostima „pravedna borba protiv tuđina i zavojevača“ postala duboki korijen iz kojega je izrastao otpor „njemačkome okupatoru“ kao najveća vrijednost ukupne nacionalne povijesti. Taj se misaoni sklop jasno razaznaje i u slici o „Neretvanima“ koju je izgradila N. Klaić, posebice kada autorica izravno ustvrdi:³⁸

(...) treba utvrditi kako su Neretvani u stoljetnoj borbi na Jadranu branili svoj položaj i kako su *vršili svoju historijsku misiju* kroz stoljeća. Naime, položaj koji zauzimaju odmah poslije doseljenja nameće im *osobitu zadaću*, koju, kako ćemo odmah razabrati, i *odlično vrše*.

³⁶ Roberto Cessi, „Venezia e i Croati“, u: *Italia e Croazia*. Roma: R. Accademia d’Italia, 1942.

³⁷ Dobar metodološki naputak o tomu kako raščlanjivati širi društveni utjecaj u sklapanju historijskih „meta-narativa“ u kompozitnim političkim tvorbama može se naći u: Bo Stråth, „Methodological and Substantive Remarks on Myth, Memory and History in the Construction of European Community“, *German Law Journal* 6(2) (2005). Sklop društvenoga znanja iz kojega je nakon 1945. godine u socijalističkoj Jugoslaviji proizlazio diskurs o prošlosti, pa i većega dijela akademske historiografije, može se ponajbolje razabrati iz uvida autora koji sami nisu bili uronjeni u stvarnost o kojoj je riječ i koji nemaju potrebu u naknadnoj raščlambi sliku prilagoditi kako bi uljepšali vlastitu biografiju i redefinirali vlastito mjesto u toj stvarnosti. U tome smislu istraživačku bi putanju mogli trasirati sljedeći tekstovi (uz pripomenu da je i drugačiji izbor literature moguć i legitiman): Emilio Ćentile (Emilio Gentile), *Religije politike* (izvorno *Le religioni della politica. Fra democrazie e totalitarismi*, 2001, 2007.). Beograd, 2009; Stephen White, „Political Culture in Communist States: Some Problems of Theory and Method“, *Comparative Politics* 16(3), (1984); Andrew Ludanyi, „Titoist Integration of Yugoslavia: The Partisan Myth & the Hungarians of Vojvodina, 1945-1975“, *Polity* 12(2), (1979); Ivo Banac, „Rat prije rata: raspad jugoslavenske historiografije“, u: *Isti, Cijena Bosne*. Zagreb: Europa danas, 1994; Wolfgang Hoepken, „War, Memory, and Education in a Fragmented Society: The Case of Yugoslavia“, *East European Politics and Societies* 13(1), (1999); Holm Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija ‘sjećanja’ i mitova“, u: Maja Brkljačić – Sandra Prlenda (prir.), *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb: Golden marketing Tehnička knjiga, 2006.

³⁸ N. Klaić, „Historijska uloga“, 123 (naglasio M. A.).

Cijeli se misaoni sklop još jasnije razabire kada autorica, iz ovako postavljenih okvira, počne tumačiti jednu kasniju epizodu iz onoga što ona smatra „neretvanske poviješću“, a to je sukob splitskoga nadbiskupa Rajnerija i omiških Kačića, za koje N. Klaić smatra kako su se (u neko nepoznato doba) dočepali položaja „nasljednih neretljanskih knezova“. Omiškoga kneza Nikolu Kačića, koji je upravljao svojom zajednicom i vladao kneževinom u drugoj polovici 12. stoljeća N. Klaić naziva „ponosnim knezom Nikolom (kenezius Alemuysii)“,³⁹ a onda nešto dalje daje i objašnjenje zašto ga smatra „ponosnim“. To je objašnjenje uklopljeno u naraciju, prema kojoj:⁴⁰

On je ne samo vodio svoje ljude u *pljačku* nego je *branio* svaki komad zemlje na kopnu. Upravo u obrani, po svoj prilici porodičnih posjeda u Mosoru, išao je tako daleko da je svojim činom očito zaprepastio čitav svijet na Jadranu. Naime, on se nije ustručavao da otimače svoje imovine, pa makar to bio i splitski nadbiskup Rajnerije, kazni smrću.

Misao dobiva puninu kada autorica u nastavku pojasni kako je glavni izvor za ova zbivanja, splitski povjesničar i kroničar Toma Arcidakon, „koji ni inače ne nalazi ljubezne riječi za Kačiće“, ovdje bio pristran jer je, kako argumentira autorica, „lako razabrati da splitska crkva želi iskoristiti novu bizantsku vlast“.⁴¹ Ovako sklopljena i u detaljima mnogo bogatija narativna cjelina, koja se provlači kroz niz navedenih tekstova, posve je jasna – „Neretvani“ svoju „historijsku misiju“ ostvaruju „gusarskim“ pothvatima protiv „tuđinskih zavojevača“ Mlečana; oni su „ponosan svijet“ koji je vođen idejama „narodne slobode“, a Crkva, odnosno njezin vrh, zapravo se pojavljuje kao „tuđinski službenik“ koji stoji na putu te „slobode“ pa su „ponosni Neretvani“ (koji, uzgred, nisu „ni Hrvati ni Srbi“) posve u pravu i kada ubiju nadbiskupa.

Mitologem o „Neretvanima“ kakav je, dakle, izgradila N. Klaić nije naravno bio općeprihvaćen u hrvatskoj historiografiji pa se može reći da ga među novijim autorima u cijelosti preuzima samo Ivo Goldstein, što se možda i najjasnije vidi iz uzgred izrečene misli prema kojoj „sve do početka 12. stolje-

³⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 479. To što je Nikola, kako se to za njega veli u ispravi koja je izdana u njegovo ime, „omiški knez“, autorici ne smeta da ga i dalje drži „neretvanskim vladarom“ bez ikakva objašnjenja! Zapravo, jedina je i tanka nit ove identifikacije posve proizvoljno Baradino vezivanje *rex*a Slavca iz 90-ih godina 11. stoljeća uz Omiš te činjenica da se u 12. stoljeću Kačići pojavljuju kao nasljedni „omiški knezovi“ (za najuvjerljivije objašnjenje vlasti Kačića nad Omišom još uvijek smatram ono što sam napisao u: Mladen Ančić, „Od vladarske *curtis* do gradskoga kotara: Bijaći i crkva Sv. Marte od početka 9. do početka 13. stoljeća“, *Starohrvatska prosvjeta* 26 (1999), 224-229).

⁴⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 480. Naglasio sam „pljačku (na moru)“ i „obranu“ posjeda na kopnu kako bi se vidjelo diskurzivno jednačenje tih naizgled nespojivih pojmova, iza kojega stoji zamisao kako je „gusarenje“ na Jadranu ovoga doba u historiografiji dobilo pozitivan predznak, jer je poput kasnije „hajdučije“ imalo „opravdanu“ pozadinu, kao svojevrsna „borba za slobodu protiv tuđinskih zavojevača“.

⁴¹ Isto, 480-481.

ća, Venecija je bila itekako težak protivnik (hrvatskim i kasnijim ugarsko-hrvatskim vladarima – nap. M. A.), i bitka za *suverenitet* nad Dalmacijom bila je krajnje neizvjesna.⁴² No, ako već stajališta M. Barade i N. Klaić kod većine povjesničara nisu u potpunosti prihvaćena, to ipak nije značilo da su „Neretvani/Pagani“ nestali iz hrvatske historiografije. Dapače, uza sve razlike u interpretacijama oni su postali integralni dio slike ranosrednjovjekovne povijesti istočnojadranskoga prostora, bilo kao zasebna etnička/politička zajednica u smislu kako ih je definirao M. Barada („ni Hrvati, ni Srbi“), koja je onda naknadno uklopljena u Hrvatsko Kraljevstvo,⁴³ bilo kao izvorni dio ranoga hrvatskog političkog korpusa. Takva se stajališta mogu naći artikulirana u „umjerenoj“ formulaciji, poput one kojom se svojedobno koristio Vinko Foretić,⁴⁴ ili pak u „radikalnoj“, koja kida svaku vezu sa stajalištima M. Barade, kakvu u novije doba iznosi Vladimir Sokol.⁴⁵

⁴² Ivo Goldstein, *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2003, 36 – u citatu sam posebice naglasio uporabljeni pojam „suverenitet“, koji je kao misaoni koncept izrazito odsutan iz srednjovjekovne političke misli (dostatno je u tome smislu upozoriti samo na Francis Harry Hinsley, *Suverenitet* (izv. *Sovereignty*, 1986), Zagreb 1992, 56 i d.) kako bi se jasnije vidjelo u kojoj mjeri nesvjesni anakronizam izravno korespondira s iskrivljavanjem slike nestaloga prošlog svijeta. Vidi, međutim, autorova šire obrazložena stajališta prema: isti, *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi liber, 1995, 195-197 te 396-399 (citirano se djelo, neophodno je to pripomenuti, ne može koristiti bez uvida u vrlo kritičan prikaz prema: Neven Budak, „O knjizi Ive Goldsteina ‘Hrvatski rani srednji vijek’. Novi Liber: Zagreb, 1995, 511 str.“; *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 28 (1995).

⁴³ Najjasniji je u prihvaćanju Baradine definicije („ni ..., ni ...“) u novijoj hrvatskoj historiografiji svako Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*: Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994, 59, te isti, „Identities in Early Medieval Dalmatia (Seventh-Eleventh Centuries)“, u: Ildar H. Garipzanov – Patrick J. Geary – Przemysław Urbańczyk (ur.), *Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, Turnhout: Brepols, 2008, 234-236. Budak smatra da su nazivi „Neretvani“, pa čak i „Pagani“, izvorne samoidentifikacije zasebne etničke/političke zajednice koja je od 11. stoljeća nadalje dio Hrvatskoga Kraljevstva, prihvaća diskurs o „gusarenju“ (no, kako se čini, bez vrijednosnoga elementa), ali dvoji oko naziva „Morjani“ (*Mariani*) – u tekstu je iz 1994. godine smatrao da se on ne odnosi na „Neretvane“, dok 2008. godine (236) smatra da je to još jedna njihova samoidentifikacija.

⁴⁴ Vinko Foretić, „O vezama starog Dubrovnika i makarskog primorje“, *Makarski zbornik* 1 (1970): 170, s pozivom na tekst *De administrando imperio* i tvrdnjom/objašnjenjem „da je prvobitno stanovništvo Neretvanske oblasti bilo srpskog podrijetla, ali to je bio u seobi Srba tek jedan rijetki mlaz, a nakon toga je Neretvanska oblast bila preslojena gušćim hrvatskim stanovništvom, tako da od vremena, kad o njoj поближе znamo, i to ako ne prije, a ono sigurno od 9. stoljeća, možemo o njoj govoriti kao o hrvatskoj oblasti“. Nakon što je, dakle, tako „riješio“ dvojbe oko etničkoga podrijetla (treba li uopće dodati – bez ikakva temelja u sačuvanim vrelima), nastavlja V. Foretić s prikazom teritorijalne ustrojbe u kojemu zaključuje kako je „Doljanska županija“ (kao dio „Neretvanske oblasti“) obuhvaćala „znatan dio današnje zapadne Hercegovine“ da bi već na sljedećoj stranici (171) u razmatranja uveo i *Maroniu* ili, u njegovu prijevodu, „Morsku zemlju“ odnosno „Primorje“ kao područje unutar „Neretvanske oblasti“.

⁴⁵ Vladimir Sokol, „Gdje se nalazila Porfirogenetova Paganija i granica sa Zahumljem“, u: Ivica Lučić (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest: Zbornik radova* I, Zagreb 2011. Za pristup V. Sokola povijesnim raščlambama (uz nerijetko neprimjereni ton spram autora s kojima se ne slaže) indikativan je način na koji on citira (o.c., 198) tekst *De administrando imperio* – pozivajući se na srpsko izdanje iz 1959. godine (*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* II), on svojevolski mijenja (a ne samo ijekavizira) tekst; taj tekst smatra (i naziva) „Porfirogenetovim djelom“ i pouzdanim vrelom informacija, ali zato odabire reproducirati dio 30. poglavlja i samo jednu rečenicu iz 36. poglavlja, a sve to kako bi izbjegao čak i spomenuti da njegovo „pouzdanu vrelu“ upravo u 36. poglavlju govori o stanovnicima „Paganije“ kao o potomcima „nekrštenih Srbalja onoga arhonta, koji se uteče caru Herakliju“. Sve „zemlje“ južne Dal-

Kroz cijelo ovdje ukratko prikazano i gotovo stoljetno „rastezanje“ ranosrednjovjekovnih „Neretvana“ u hrvatskoj historiografiji, koje je nerijetko podrazumijevalo i složeni postupak traženja smisla nacionalne povijesti, historijske su činjenice postale „kolateralne žrtve“ – više uopće nije bilo važno što nikada nije bilo populacije koja bi sebe nazivala „Neretvani/Pagani“; od političke zajednice težište koje je, barem po izričaju iz *De administrando imperio*, bilo na kopnenome zaleđu središnjega dijela istočnojadranske obale, a po poznatim arheološkim vrelima u delti Neretve, fiktivni su se „Neretvani“ u neobičnoj transformaciji pretvorili u „Morjane“; njihovo je središte postao Omiš, točka koja nikada i ničim, osim u Baradinim krajnje problematičnim izvođenjima, nije bila povezana s prostorom koji *De administrando ...* pripisuje svojim „Neretvanima“, itd. itd.

*

Vraćajući se sada onome što se može razabrati kao koliko-toliko sigurne činjenice iz davno nestale i zagubljene prošlosti, na prvome mjestu valja jasno naznačiti da ranosrednjovjekovni svijet istočnojadranske obale nije poznao nikakvu etničku ili bilo kakvu drugu (teritorijalnu, političku ili državnu, u širem smislu toga pojma) zajednicu koja bi *za sebe* koristila naziv „Neretvani“. Još prije četrdeset godina njemački je povjesničar Johannes Hoffmann jasno razabrao da samo *dva* ranosrednjovjekovna narativna vrela znaju za postojanje „slavenske narodne skupine Neretvana“ – jedno je ovdje već često spominjano djelo *De administrando imperio*, koje se vezuje uz ime cara Konstantina VII. Porfirogeneta, a drugo *Istoria Veneticorum* Ivana Đakona, tajnika mletačkoga dužda Petra II. Orseola. No, Hoffmann primjećuje još nešto što naši domaći istraživači nikada nisu zapazili pa onda i artikulirali kao problem, naime da prvi „domaći“ srednjovjekovni autor s prilično pouzdanim poznavanjem političkoga zemljopisa istočnojadranskoga svijeta, autor *Ljetopisa popa Dukljanina*, kao i mletački kroničar 14. stoljeća Andrija Dandolo, koji se inače obilato koristio djelom Ivana Đakona pa i opširno reproducirao ono što je kod njega našao, ali je isto tako poznao i koristio i mnoga druga vrela, između ostaloga upravo i *Ljetopis...*, nigdje ne spominju „Neretvane“.⁴⁶ Da

macije nabrojane u *De administrando ...* („tetrarhiju“: Duklju, Zahumlje, Travuniju i Paganiju) smatra integralnim dijelom prvotne Hrvatske (pri čemu čitatelj ostaje uskraćen za bilo kakvo objašnjenje takva stajališta, koje je u punoj suprotnosti s onim što donosi vrelo kojim se služi), a njihovo teritorijalno uređenje dovodi u vezu ne s nekim zasebnim etnicitetima, već „s područjima kasnoantičkih teritorijalnih jedinica konvenata, municipija i kolonija još iz klasičnog rimskog doba“ (takva bi stajališta o kontinuitetu administrativne ustrojbe bilo vrlo teško uskladiti s autorovim stajalištem o doseobi Hrvata na posve opustjeli prostor rimske Dalmacije početkom 9. stoljeća – tko bi u tome slučaju bio nositelj kontinuiteta, odnosno od koga bi novi doseljenici preuzeli društveno znanje o „administrativnim granicama“ koje potječu iz „klasičnog rimskog doba“). Njegova se „Paganija“ širi daleko preko lijeve obale Neretve, sve do Slivna, ali mu to ne smeta za ustvrditi (o.c., 204) kako „rijeka Neretva ostaje trajna zemljopisna, povijesna i filološka granica Paganije i Zahumlja“.

⁴⁶ Johannes Hoffmann, „Venedig und die Narentaner“, *Studi Veneziani* 11 (1969.) 6-7. Unatoč ovim napomenama, odnosno ne izvedeci nikakve konzekvence iz ovih spoznaja, Hoffmann u svome tekstu nadalje govori o „slavenskoj narodnoj skupini Neretvana“.

s tim takozvanim „etnonimom“ nije sve kako treba, jasno se, međutim, dade razabrati već i iz načina na koji ga u svoje pripovijedanje uvodi anonimni autor⁴⁷ tekstualne cjeline *De administrando* ... koju tvore poglavlja 31. do 36. modernih izdanja toga djela. On, naime, nakon što je počeo izlaganje o „Paganima i njihovoj zemlji“, pojašnjava svome (romajskome, što uvijek precizno znači carskome podaniku) čitatelju kako bi znao o čemu je riječ: „zemlja se njihova na *romajskom jeziku* zove Arenta, odatle i *njih Romajci* zovu Arentanci“.⁴⁸ Anonimni je autor, dakle, savršeno jasan – on o jednoj „slavenskoj narodnoj skupini“ koja obitava na istočnoj obali Jadrana i u njezinu zaleđu i koja je iz sebe iznjedrila političku organizaciju stanovitoga teritorija, govori prvo kao o „Paganima“, pojašnjavajući da taj (podrugljivi) etnonim dolazi otuda što su se kasno pokrstili (nisu to uradili „kad su svi Srbi pokršteni“⁴⁹), a onda dodaje da tu istu zajednicu (obrazovani) stanovnici Bizantskoga (preciznije Istočnorimskog) Carstva nazivaju „Neretvani“. U misaonoj shemi anonimnoga autora teksta poglavlja 31. do 36. modernih izdanja teksta *De administrando* ... „Pagani/Neretvani“, kao i ostale slavenske skupine južno od Cetine, „potječu od nekrštenih Srba“, onih koji su po njegovim postavkama doselili u doba vladavine cara Heraklija.⁵⁰ Takav je postupak anonimnoga autora, koji jednoj etničkoj/političkoj/teritorijalnoj zajednici pridaje naziv (mi bismo danas rekli „etnonim“), koji ona sama ne koristi, u savršenome skladu s njegovim shvaćanjem odnosa moći, podređenosti i nadređenosti, između staroga Carstva (samo postojanje kojega je dio božanskoga plana) i barbarske skupine (gore od svih ostalih sličnih zbog zakašnjeloga pokrštavanja) koja je zaposjela jedan neznatni i rubni dio toga istog Carstva.

Dakle, kratko i jasno – pojmovi „Arenta“ i „Arentanci“, kako ih koristi autor (današnjih) poglavlja 31. do 36. spisa *De administrando* ..., dio su fonda društvenoga znanja još iz starih (mi bismo danas rekli antičkih) vremena.⁵¹ Ti pojmovi nose

⁴⁷ Ovdje namjerno ističem anonimnost autora teksta, poglavito stoga što je danas u historiografiji već notorna činjenica da ga nije pisao sam car Konstantin VII. Porfirogenet. S obzirom na to, svaki put kada moderni povjesničar ustvrdi „Konstantin u svome djelu piše“ (ili se koristi nekom sličnom formulacijom koja carevo ime povezuje s autorstvom), učinjen je prvi korak u iskrivljavanju povijesne stvarnosti pa je odatle onda mnogo lakše napraviti i drugi korak birajući one dijelove teksta koji nam se sviđaju, a zanemarujući ono što nam se ne sviđa (o autorstvu onih dijelova *De administrando* ... koji su ovdje predmet interesa, a koji zajedno tvore cjelinu za koju sam smatrao kako ju je najzgodnije zvati „dalmatinski dossier“ vidi, uz rad citiran ovdje u bilješci 4, još i: Mladen Ančić, „Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela *De administrando imperio*“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42 (2010)).

⁴⁸ Tekst reproduciran prema hrvatskome prijevodu Nikole Tomašića (naglasio M. A.) – za pojedinosti i interpretaciju konteksta vidi: Ančić, „Ranosrednjovjekovni“, 253 i d. Za tumačenje prema kojemu cijeli *De administrando* ... izrasta iz ukupne kulture bizantskoga dvora, pa onda tu nalazi i svoju pravu odnosno ciljanu publiku, vidi: Ančić, „Zamišljanje“, 139 i d.

⁴⁹ Citirano prema hrvatskome prijevodu N. Tomašića, u: Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Zagreb: Dom i svijet, 2003, 91. Izvorni tekst na istome mjestu, 282, (redak) 10.

⁵⁰ Za vjerodostojnost ove „genealogije“ vidi: Ančić, „Ranosrednjovjekovni“, 250.

⁵¹ Za antički sloj povijesti prostora od Cetine do Neretve i spoznaje koje je onodobni svijet imao o tome

određeno značenje i razumljivi su sudionicima te antičke tradicije, poglavito, dakle, (obrazovanim) podanicima Carstva. Istodobno, ti nazivi ne govore ništa o tomu kako sami sebe nazivaju pripadnici društvene (etničke, političke, ali i teritorijalne) zajednice o kojoj je riječ.

Drugo suvremeno vrelo autor kojega pokazuje mnogo bolje poznavanje političkih i etnoloških prilika na istočnoj obali Jadrana u ranome srednjem vijeku od autora tekstova prikupljenih u *De administrando imperio*, Ivan Đakon, jasno potvrđuje gornje razlaganje. U svome djelu *Istoria Veneticorum*, nastalome u drugoj polovici prvoga desetljeća 11. stoljeća,⁵² Đakon na istočnoj obali Jadrana, i to onome njezinu dijelu koji ga zanima, a to znači okvirno od Kvarnera do Pelješa i Lastova, jasno raspoznaje dvije političke jedinice – obje su „slavenske“, ali se međusobno razlikuju. Prva, veća, snažnija i za mletačkoga kroničara važnija jest zemlja pod vlašću hrvatskih vladara, knezova i kraljeva. Za njega je ona toliko važna da donosi čak i potpunu listu njezinih vladara u 9. stoljeću s razmjerno mnogo detalja o njihovoj vladavini i sudbini, ali o tomu u ovoj prigodi nema smisla govoriti. Druga politička zajednica koja se raspoznaje u njegovoj naraciji jest ona koju, ipak, najčešće (u svemu pet puta – jednom u sklopu naracije o vremenima prije vladavine dužda Petra II. Orseola⁵³ te čak četiri puta u sklopu pripovijedanja o pohodu istoga dužda uzduž istočnojadranske obale 1000. godine⁵⁴) naziva „Neretvanima“ (*Narrantani/Narrentani*). Tri puta Đakon koristi širu odrednicu „Neretvani Slaveni“ (*Narrentani Sclavi*),⁵⁵ spominje i „Slavene s otoka Neretve“⁵⁶ te zasebno „neretvanske otoke“ (*Narrantanae insulae*),⁵⁷ a u jednoj misaonoj cjelini pripovijedanja otvorenoj pojmom „Neretvani“ nastavlja izlaganje koristeći u daljemu tekstu čak tri puta naziv „Slaveni“ i tomu još dodaje toponim „planina Slavena“ (*mons Scavorum*), koji se očito odnosi na Biokovo.⁵⁸ Od dva vladara „Neretvana Slavena“ koje Đakon spominje imenom, Ljudislava i Mihajla,

prostoru vidi: Julijan Medini, „Makarsko primorje u antici“ u: *Makarski zbornik 1* (1970); Slobodan Čače, *Civitates Dalmatiae* u „Kozmografiji“ *Anonima Ravenjanina*, Zadar: Arheološki muzej, 1995.

⁵² Koristim se starijim izdanjem Đakonova djela prema: „La cronaca veneziana del Diacono Giovanni“, u: Giovanni Monticolo (ur.), *Cronache veneziane antichissime. Fontes historiae Italiae* 9, Roma, 1890, iako su se u novije vrijeme (1999. i 2003.) pojavila još dva nova izdanja, no s posve identičnim tekstom, ali i drugačije organiziranim, s podjelom na „Knjige“ i poglavlja. Što se tiče goleme literature koja govori o najvažnijem djelu za poznavanje rane povijesti Venecije, bilo bi iluzorno ovdje navoditi čak i one novije priloge. Dovoljno će biti upozoriti na relativno novije djelo Luigi Andrea Berto, *Il vocabolario politico e sociale della „Istoria Veneticorum“ di Giovanni Diacono*, Padova: Il poligrafo, 2001. (s dobrim uvidom u raniju literaturu) te nešto stariju, ali još uvijek vrijednu raspravu Bruno Rosada, „Il *Chronicon Venetum* di Giovanni Diacono“, *Ateneo Veneto* CLXXVII (NS XXVIII)/38 (1990).

⁵³ Monticolo, *Cronache*, 123, 13 (prvi broj označava stranicu, drugi broj redak u tekstu, a takvogoa ću se načina citiranja držati i nadalje).

⁵⁴ Isto, 155, 18; 157, 26; 159, 3 i 7.

⁵⁵ Isto, 112, 11; 128, 22-23; 136, 18.

⁵⁶ Isto, 110, 6.

⁵⁷ Isto, 113, 5.

⁵⁸ Isto, 129, 2, 4, 10, za „Slavene“ te 128, 25, za *mons Scavorum* ispod kojega je *locus qui vocatur Mucules*.

ovome je drugom pripisana titula „kneza Slavena“ (*Sclavorum dux*),⁵⁹ dok je i samo ime onoga prvoga preneseno u korumpiranoj formi.⁶⁰

Promatra li se način pisanja u cjelini, jasno je da Đakon koristi suvremeni „etnički diskurs“ pa mu tako etnonimi podjednako služe za oznaku političke tvorbe odnosno njezina teritorija, ali isto tako i za označavanje specifičnih društvenih zajednica i njihovih pripadnika⁶¹. Kroz svoje izlaganje on pojam „Neretvani“ koristi na isti način kao i pojam „Hrvati“ (i „Hrvati“ mogu biti „Slaveni“, „Hrvati Slaveni“ kao i samo „Hrvati“, ali istodobno, kako ćemo vidjeti, i pojam „Slavenija“ može stajati umjesto „Hrvati“) pa bi se, doduše malo prebrzo, iz toga mogao izvesti zaključak da se doista radi o istovrsnome etnonimu. No, stvari postaju znatno složenije uzme li se u obzir da su u Đakonovo pripovijedanje uklopljeni dijelovi starijih i danas izgubljenih vrela te stoga nije jednostavno odrediti što je i kako se u njegovu tekstu koristi naslijeđeni fond pojmovlja, a što zrcali spoznaje i govor iz njemu suvremenoga svijeta. Tako je, primjerice, posve jasno da mletački kroničar kroz cijelo svoje djelo pojam *Italia* koristi u značenju „Italskoga Kraljevstva“ oblikovanoga nakon franačkoga osvajanja Langobardskoga Kraljevstva u drugoj polovici 8. stoljeća, a nikad u značenju cijeloga poluotoka.⁶² Isto je tako savršeno jasno da opisujući zbivanja prije svoga vremena na istočnoj obali Jadrana, poglavito ona iz 9. stoljeća, izravno preuzima pojmove koje je našao u vrelima, dok u pripovijedanju o njemu suvremenim zbivanjima zorno pokazuje da je svjestan promjena koje su se u međuvremenu dogodile, primjerice činjenice da je Hrvatska u međuvremenu postala kraljevina, što nije bila u 9. stoljeću.⁶³ U takav, dakle, kontekst valja staviti činjenicu da se u njegovu pripovijedanju pojavljuje sloj antičkoga zemljopisnog znanja u obliku imena rijeke Neretve (*Narrenta*) te isto tako očigledno antički zemljopisni pojam „neretvanski otoci“.

Ovaj drugi zaslužuje nešto više pozornosti jer epizoda Đakonova pripovijedanja u kojoj se taj izričaj pojavljuje predstavlja jedan od kamena temeljaca na kojima u jednoj struji hrvatske historiografske tradicije počiva jednačenje *iudexa Marianorum* s neretvanskim vladarom. Naime, Đakon pripovijeda kako je dužd Petar Tra-

⁵⁹ Isto, 132, 5-6.

⁶⁰ Isto, 113, 9, za izričaj *contra Diuditum sclavum*, koji je još 1877. godine F. Rački ispravio u *Liuditsclavum*, a što u bilješki prihvaća i G. Monticolo (ali ne i priređivači novijih izdanja teksta). Narav informacija o zbivanjima na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću i način na koji ih Đakon koristi u svome pripovijedanju (a o tome, kao i o drugim elementima Đakonova djela, autor priprema posebnu raspravu) jasno upućuju na zaključak da je pred sobom imao neko pisano vrelo iz kojega je onda (pogrešno) preuzeo i Ljudislavljevo ime.

⁶¹ Za oblikovanje i uporabu „etničkoga diskursa“ kod ranosrednjovjekovnih autora usporedi: Ančić, „Ranosrednjovjekovni“, 234 i d. O tomu kako taj „etnički diskurs“ koristi Ivan Đakon raspravlja (ali bez uporabe samoga pojma) Berto, *Il vocabolario*, 250 i d.

⁶² Berto, *Il vocabolario*, 187 i d.

⁶³ Isto, 199. Ovdje svakako valja pripomenuti kako Đakonov poseban odnos prema Hrvatskoj proizlazi iz činjenice da se jedna od kćeri njegova „junaka“, dužda Petra II. Orseola, udala za jednoga od kraljevića iz hrvatske vladajuće dinastije, što L. A. Berto u svojim rasprjedanjima ne uzima u obzir.

donik 839. godine („u trećoj godini svoje vladavine“) pokrenuo pomorski pohod na „Slaveniju“ (*Sclavenia*) te je tijekom pohoda uzduž istočne obale Jadrana stigao do mjesta „koje se naziva *curtis* sv. Martina“. Tu se našao, a onda i sklopio mir s vladarom „Slavenije“ Mislavom ili, kako to doslovno kaže Đakon, „s njihovim vladarom“,⁶⁴ što kod modernoga čitatelja nenavikloga na ovakav oblik „etničkoga diskursa“ mora izazvati zabunu – kako je autor u istoj rečenici spojio „Slaveniju“ i „njihovoga vladara“? Nakon sklapanja mira s knezom Mislavom dužd je Petar nastavio pohod i „prošavši neretvanske otoke“ sastao se i sklopio mir s Družjekom, „suce m Marijana“, no taj mir, kako veli Đakon, nije mnogo vrijedio.⁶⁵ Dužd se nakon ovoga vratio u Veneciju, ali tamo nije dugo ostao nego je pripremio i pokrenuo novi pohod, ovaj put protiv ovdje već ranije spominjanoga Ljudislava – u tome je pohodu doživio neuspjeh jer je izgubio „više od stotinu ljudi“, a „vratio se bez trijumfa“. ⁶⁶ Iako se za Đakonov tekst ne može reći da je savršeno jasan, ipak ostaje razvidno kako „sudac Marijana“, koji je očito na stanoviti način kontrolirao „neretvanske otoke“, jer je njih dužd morao „proći“ da bi uopće došao do njega, nije „neretvanski vladar“ – taj je, naime, očito onaj „Diudit Slav/Ljudislav“ protiv kojega je dužd Petar pokrenuo novi pohod i u njemu doživio neuspjeh izgubivši više od stotinu ljudi.⁶⁷

U tumačenju ovoga mjesta mora se, osim onoga što je i kako je napisano, a to modernome čitatelju može doista izgledati ambivalentno, uzeti u obzir da je publika za koju je Ivan Đakon pisao, ili barem jedan dio te publike, naime oni Mlečani koji su imali iskustva s prilikama na istočnoj obali Jadrana,⁶⁸ morao jako dobro znati što je i tko je „sudac Marijana“. Da je tomu doista tako potvrđuje se onime

⁶⁴ Tekst, prema Monticolo, *Cronache*, 113, 1-5, glasi: iste (sc. Dužd Petar Tradonik – nap. M. A.) namque tercio sui ducatus anno Sclaveniam bellicosis navibus expugnaturum adivit; sed ubi ad locum qui vocatur sancti Martini curtis perveniret, pacem cum illorum principe Muisclavo nomine firmavit. O tome što je zapravo i gdje je bio ovaj *curtis* sv. Martina mnogo se nagađalo u hrvatskoj historiografiji, a da nitko nije primijetio kako sličan pojam Đakon koristi na još jednome mjestu u svome tekstu – govoreći o sudbini cara Otona II. on, naime, veli da je ovaj bio sahranjen: in sancti Petri curte, non procul a sanctae Mariae ecclesia (Monticolo, *Cronache*, 147, 22). Svaki novi pokušaj odgonetanja što je i gdje je bio *curtis* sv. Martina, a time se ovdje ne bavim, mora poći od tumačenja pojma koje će uvažiti i ovaj drugi slučaj njegove uporabe.

⁶⁵ Monticolo, *Cronache*, 113, 5-7: deinde pertransiens ad Narrantanas insulas, cum Drosiaco, Marianorum iudice, similiter fedus instituit, licet minime valeret.

⁶⁶ Isto, 113, 7-10: et sic postmodum ad Veneciam reversus est. Ubi diu commorari eum minime licuit; sed denuo preparavit exercitum adversum Diuditum sclavum ubi plus quam centum Veneticis interfecti fuerunt, et absque triumpho reversus est.

⁶⁷ Neopterećeni „neretvanskom mitologijom“ G. Monticolo u 19. stoljeću (Monticolo, *Cronache*, 113, bilj. 6), a L. A. Berto početkom 21. stoljeća (Berto, *Il vocabolario*, 254) došli su do zaključka kako „Marijani nisu bili Neretvani“ upozoravajući na mogućnost da se radi o *Parathalassii* spomenutoj u *De administrando imperio* (postavka se pokazuje teško održivom u svjetlu nedvojbeno precizno zabilježene titule „sudac“, a onda i činjenice da je 70-ih godina 11. stoljeća taj „sudac“ postao *dux*, o čemu će još biti riječi).

⁶⁸ Berto, *Il vocabolario*, 59, vrlo uvjerljivo ciljanu publiku kojoj se svojim djelom obraća Ivan Đakon definira kao mletačku elitu, „one kojima su bili bliski mletački sustav titula i diplomacija“.

što Đakon pripovijeda o okolnostima koje su dovele do pohoda Petra II. Orseola 1000. godine (N. B.: riječ je o događajima koji su se odigrali desetak godina prije no što je Đakon napisao svoje djelo). To pripovijedanje počinje tvrdnjom da je dužd Petar II. Orseolo oslobodio svoje podanike od „ugnjjetavanja Hrvata Slavena, zabranivši prije toga (svojima) plaćanje uobičajenoga danka“.⁶⁹ Nastavljajući tu misao, nešto dalje u svome tekstu Đakon veli da je time u prvome redu bio pogođen „sudac Hrvata“ (*iudex Croatorum*), koji je sada počeo nanositi različite štete Mlečanima. Kako bi toga „suca Hrvata“ kaznio, dužd Petar II. opremio je i pokrenuo kaznenu ekspediciju od šest (razumno je pretpostaviti većih) brodova, koji su onda poharali jedan od gradova toga istoga suca (ili, kako to opet na prvi pogled zbunjujuće kaže sam Đakon, „jedan od *njihovih* gradova“), naime Vis. Zarobljeno je pučanstvo grada, oba spola, kaznena flota dovela natrag u Mletke, a sve je to, po Đakonovu prikazu, samo još povećalo već postojeću mržnju između Mlečana i Slavena.⁷⁰ Ovdje je, dakle, sve kristalno jasno – Ivan Đakon piše o stvarima kojima je osobno svjedočio, stvarima koje je njegova publika jako dobro znala i tu nema mjesta raznim tumačenjima tko je „sudac Hrvata“ (kod nekih modernih povjesničara to je „hrvatski vladar“, kod drugih možda „župan“ *Parathalassie* koja se spominje u *De administrando imperio*, itd.), ili što je *Issa*. Ono što valja primijetiti jest istovjetnost titule „sudac“ u pripovijedanju o događajima s kraja 30-ih godina 9. stoljeća i pripovijedanju o zbivanjima iz druge polovice 90-ih godina 10. stoljeća. Nadalje, ingerencije su toga „suca“ nedvojbeno vezane uz more i otoke jer 30-ih godina 9. stoljeća treba „proći neretvanske otoke“ da bi se do njega došlo, a 90-ih godina 10. stoljeća njega se kažnjava zauzimanjem, pljačkom i odvođenjem stanovnika Visa, očito onih koji se računaju kao njegovi podanici, u Mletke. Tome sada treba dodati kako oba ta elementa nalazimo i u ispravi iz 1050. godine koju je pronašao i svojedobno objavio M. Barada⁷¹ – i tamo je riječ, u potpisu (koji ima daleko veću težinu od teksta dokumenta koji je sastavio stanoviti „svećenik i bilježnik Falco“ s Tremita), o „sucu Marijana“ (*iudex Maranorum*), kao što se iz pravnoga posla jasno vidi da taj „sudac“ ima ingerencije nad otokom Biševom u blizini Visa. Konačno, u punome je suglasju sa svime rečenim i Đakonova tvrdnja da je upravo „suca Marijana/Hrvata“ najviše pogodila zabrana dužda Petra II. njegovim mletačkim podanicima da i dalje plaćaju „uobičajeni danak Hrvatima Slavenima“ – uostalom, tko bi drugi i mogao biti najizravnije zainteresiran za taj „pomorski danak“ od onoga tko je kontrolirao

⁶⁹ Isto, 149, 13-15: *hisdem namque dux a Croatorum Sclavorum oppressione suos potenter liberavit, quibus etiam solitum censum primus dare interdixit.*

⁷⁰ Isto, 153, 17-23: *Croatorum iudex propter interdictum sibi censum a duce in Veneticos lesionis molestiam exercere conatus est; unde dominus dux sex naves praeparatas illuc mittens, quibus Badovarius, cognomento Bragadinus, prefuit; qui unam illorum civitatem, quae Issa nominabatur, comprehendens, urisque sexus captivos ad Veneciam deportavit; et ex hoc maioris odii cumulum inter Veneticos et Sclavos pululavit.*

⁷¹ Barada, „Dinastičko“, 177.

srednjodalmatinske otoke i more kojim su plovili mletački brodovi? Činjenica, pak, da Ivan Đakon jednom govori o „sucu Marijana“, a drugi put o „sucu Hrvata“ zahtijeva dva komentara.

S jedne strane prividna neosjetljivost za detalje – čini se zapravo da pojmovi „Hrvati“ i „Marijani“ funkcioniraju kao sinonimi – jasno pokazuje da su kategorije „etničkoga diskursa“ Ivana Đakona, ali i svijeta u kojemu se on stvarno kretao i koji je opisivao, mnogo složenije no što bi se očekivalo u odnosu na ono što o tome govori tradicija hrvatske moderne historiografije. Naime, jedna te ista skupina može biti opisana različitim etnonimima ili njihovim kombinacijama – „Marijani“, „Hrvati“, „Hrvati Slaveni“ ili samo „Slaveni“ – ovisno o kontekstu koji ocrtava predmet i ton pripovijedanja kao i vrijeme o kojemu se pripovijeda, no širu eksplikaciju toga problema ostavljam za drugu prigodu. S druge strane, činjenica da opisujući zbivanja iz svoga suvremenog svijeta Đakon koristi pojam „sudac Hrvata“ kako bi označio dužnosnika kojega druga vrela poznaju kao „sucu Marijana“, daje solidan temelj zaključku prema kojemu je taj dužnosnik u vrijeme zbivanja kojima je sam Đakon svjedok i kada piše svoje djelo bio pod izravnim ingerencijama hrvatskoga kralja. Je li takvo stanje bilo i 30-ih godina 9. stoljeća, u vremenu koje Đakon opisuje kao povjesničar, ne može se sa sigurnošću reći, tim prije što ono malo poznatih detalja njegova povijesnog prikaza podjednako otvara mogućnost i potvrdnoga i niječnoga odgovora. Sa „sucem Marijana“ dužd je 839. godine sklopio mir tijekom pohoda na „Slaveniju“ (Hrvatska prije no što je postala *regnum*), vladar koje je (knez) Mislav, da bi se onda vratio u Mletke i naknadno pokrenuo poseban pohod protiv „Neretvana“, što bi se, sve zajedno, moglo tumačiti time da je „sudac Marijana“ doista podložan vlasti vladara „Slavenije“; ali, mora se i to primijetiti, isto je tako autor vrela na koje se ovdje Đakon oslanjao našao za potrebno posebno naglasiti odvojeno sklapanje mira s Mislavom, a onda i Družjakom, što znači da onaj prvi mirovni sporazum nije podrazumijevao i ovaj drugi kako se inače, bar implicitno, dade nazrijeti u pripovijedanju o pohodu iz 1000. godine (Petar II. Orseolo ne sklapa nikakav poseban sporazum sa „sucem“ niti se pak taj uopće spominje u izravnome pripovijedanju o tome pohodu, premda je kaznena ekspedicija na njegovo područje bila uvod u pohod koji će dužd osobno voditi).

No, što sve ovo govori o značenju pojma „Neretvani“ u tekstu Ivana Đakona – radi li se o etnonimu koji je skupina kojoj se pripisuje rabila sama za sebe ili je riječ o pripisanome nazivu koji se može dovesti u svezu s literarnim kanonima i navikom korištenja antičkoga zemljopisnog nazivlja poglavito kod obrazovanih autora tekstova ovoga vremena? U odgovoru na ovo pitanje valja svakako poći od činjenice da Đakonovoj ciljanoj publici pojam „Neretvani“ morao biti poznat i jasan, inače ga autor u opisu pohoda Petra II. Orseola ne bi koristio čak tri puta. Etnonim je, dakle, „Neretvani“ neupitni dio fonda društvenoga znanja Mlečana oko 1000. godine (i to posve vjerojatno ne samo društvene elite) te oko toga ne

može biti prijepora. To, pak, savršeno korespondira s onim što je napisao anonimni autor teksta uključenoga u *De administrando imperio* koji, kako je ovdje već citirano, veli: „zemlja se njihova na romajskom jeziku zove Arenta, odatle i njih Romajci zovu Arentanci“. No, sve ovo, a to je ovdje ujedno i ključni argument, još uvijek ne znači da su oni koje su „Romajci“ i „Mlečani“ nazivali „Neretvanima“ doista i sami sebe tako nazivali.

Kako bi se problem riješio, valja se pozvati na neke od poznatijih ranosrednjovjekovnih primjera u kojima se autoidentifikacija neke (etničke, političke, teritorijalne itd.) zajednice nije poklapala s onim identifikacijama koje je koristio „vanjski“ svijet. Ostajući za početak na „domaćem“ terenu, valja se prisjetiti kako je u prvoj polovici 9. stoljeća na karolinškome dvoru ono što moderna historiografija, barem hrvatska, jednoglasno naziva „Kneževina Hrvatska“ još uvijek bila rimska provincija Dalmacija, dok je vladar kojega se isto tako jednoglasno u našoj historiografiji naziva „knezom Hrvata“ (s osloncem na lokalne pisane spomenike u različitoj formi) u tim krugovima bio poznat kao *dux Dalmaciae* odnosno *dux Dalmaciae atque Liburniae*.⁷² Kada je sredinom 9. stoljeća svoj put i boravak u toj „Kneževini Hrvatskoj“ opisivao teolog Gottschalk, onda je posve u skladu s takvim fondom društvenoga znanja govorio o (knezu) Trpimiru kao „kralju Slavena“ (*rex Sclavorum*), koji je vodio rat protiv „naroda Grka“ (*contra gentem Graecorum*) da bi nešto dalje u rukopisu stvari postavio tako da tamo gdje je boravio žive „narod Dalmatinaca“ (*homines Dalmatini* - a to su oni kojima vlada *Tripemirus rex Sclavorum*) i „narod Latina potčinjen Carstvu Grka“ (*homines Latini Graecorum nihilominus imperio subiecti* - to je onaj *gens Graecorum*, koji također živi u Dalmaciji, ali je potčinjen carskoj vlasti u Konstantinopolju, a protiv kojega je Trpimir vodio rat).⁷³ Za njega, dakle, nije bilo suprotnosti u tomu da „Slaveni“ žive u zemlji koja se, još uvijek po antičkome fondu društvenoga znanja, zove „Dalmacija“ pa su prema tome i oni „Dalmatinci“ na isti način kao i oni koji nisu Slaveni nego Latini, a k tomu nisu ni potčinjeni vlasti „kralja Slavena“ nego carskoj vlasti. Potpuno se iste predodžbe mogu zamijetiti i kod Gottschalkova velikog teološkog (i političkog) protivnika Hinkmara, nadbiskupa Reimsa. Govoreći o Gottschalku, Hinkmar, koji je 861. godine počeo pisati nastavak kro-

⁷² Usp. Radoslav Katičić, „Filološka razmatranja uz izvore o začetima hrvatske države“ te „Pretorijanci kneza Borne“, oba teksta sada u: Isti, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split: Književni krug, 1993; Mladen Ančić, *Hrvatska u karolinško doba*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2001.

⁷³ Gottschalkov tekst s navedenim izričajima vidi prema reprodukciji u Radoslav Katičić, *Litterarum studia: Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska, 2007², 343 i 345. Katičić (o.c. 340-349) opširno razglaba okolnosti nastanka Gottschalkovih tekstova, ali je za potpuno razumijevanje onodobnoga značenja rasprava o predestinaciji potrebno uvažiti što o problemima Gottschalkova nauka donosi Janet Nelson, „*The Annals of St. Bertin*“, u: Ista, *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, London - Ronceverte: Hambledon Press, 1986. Za probleme o kojima je riječ u ovoj prigodi, odnosno način na koji moderni povjesničari čitaju srednjovjekovne tekstove, važno je uočiti kako R. Katičić (*Litterarum*, 345) posve prirodno i bez potrebe za objašnjenjem Gottschalkov izričaj o „narodu Dalmatinaca“ (*homines Dalmatini*) automatizmom prevodi kao „Hrvati“.

ničarskoga teksta koji danas poznajemo pod imenom *Annales Bertiniani*, a koji je do svoje smrti 859. godine pisao Prudencije, biskup Troyesa,⁷⁴ Hinkmar veli da se Gottschalk „otputio u Dalmaciju, Panoniju i Norik“ (*Dalmatiam, Pannoniam, Noreiamque adorsus*),⁷⁵ a što moderni povjesničari posve prirodno prevode s pojmovima „Bugarska“ i „Hrvatska“.

Mnogo složeniju sliku ocrtava ono što se zbivalo sa sjevernim hrvatskim susjedima Mađarima. U istome *De administrando imperio*, u kojemu se govori o onima koje „Romejci zovu Arentani“, hrvatski su sjeverni susjedi dosljedno označeni izričajem „Turci“. Na latinskome Zapadu te su „Turke“ različiti autori vidjeli kao „Hune“ odnosno „Avare“ iako se lokalna predaja i društveno znanje jasno vezuju na uspomenu onogurske konfederacije iz koje je proizašao veliki dio populacije novih doseljenika u Panoniju. Ta je predaja utjecala na to da slavenski susjedi prihvate samoidentifikaciju doseljenika i sačuvaju je u obliku etnonima *Ongri* ili *Ugri*, odakle će ju prihvatiti i kasniji bizantski pisci pa će se s vremenom početi širiti i na latinskome Zapadu. No, ustrajavanje zapadnoeuropskih autora na filijaciji Huni → Avari → Ugri dovelo je i do neočekivana obrata u kojemu će prvi pisci mađarskih kronika, zapravo „Anonim“ ili „Magister P.“, inače pariški student, oko 1200. godine i sami prihvatiti takvu filijaciju te ju početi s ponosom isticati.⁷⁶ Sličnih bi se paralela moglo naći jako mnogo, a sve bi one dale isti rezultat – nitko od modernih povjesničara danas ne uzima etnonime ranosrednjovjekovnih autora „zdravo za gotovo“, poglavito u onim slučajevima kada ti etnonimi predstavljaju jasne slučajeve *pridavanja* etničkoga nazivlja koje dotična populacija nije sama koristila. Slučaj „Neretvana“, iako eklatantan primjer upravo *pridavanja* izmišljenoga etničkog naziva, jedan je od rijetkih izuzetaka, ali se nije nadati da će, nakon više od stoljeća „rastezanja“ po historiografiji, ova fantomska etnička/politička/teritorijalna zajednica tako lako nestati s historiografskoga obzorja.

*

Što na kraju ostaje nakon ovako postavljene raščlambe? Pojam „Neretvani (Paganani)“, koji je svojedobno M. Baradi jako dobro poslužio u dokazivanju historičarske nepristranosti, posve je nepodoban za opisivanje ranosrednjovjekovne stvarnosti istočnojadranske obale, poglavito zbog konotacija („historijska misija“, „piratstvo“, „borba protiv tuđinskih zavojevača“ itd.) koje je s vremenom dobio. Uz to valja i konstatirati da je ono što anonimni autori „dalmatinskoga *dossiera*“ u *De administrando imperio* označavaju pojmom „zemlja Neretvana“ zapravo bila

⁷⁴ O autorstvu teksta koji se naziva *Annales Bertiniani* opširno i precizno raspravlja Nelson, „*The Annals*“.

⁷⁵ Hinkmarov je tekst reproduciran u Katičić, *Litterarum*, 341.

⁷⁶ Kako su europski autori od 10. do 13. stoljeća vidjeli i nazivali Ugre-Mađare detaljno, s pozivom na relevantnu literaturu, raspreda Jenő Szűcs, *Theoretical Elements in Master Simon of Kéza's Gesta Hungarorum* (*Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 96). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975, 14-16.

Humska Kneževina, politička tvorba koja je zasebni identitet i stanovitu mjeru autonomije očuvala do duboko u 14. stoljeće.⁷⁷

Iz daljih raščlambi vezanih za to Humsko Kneštvo, koje je obuhvaćalo i istočnojadransku obalu od današnje Vrulje odnosno od Brela na jug, posve treba izdvojiti raspravu o tomu što je i tko bio *iudex Marianorum*, odnosno potkraj 11. stoljeća *dux Marianorum*, dužnosnik koji se pojavljuje još u prvoj polovici 9. stoljeća, a ingerencije kojega su se odnosile na srednjodalmatinske otoke (koje?) i pomorsku kontrolu. Za dalju raspravu čini se također bitnim postaviti pitanje kakav je odnos toga *iudexa/dux*a s hrvatskim vladarom, poglavito u svjetlu činjenice da je *dux Marianorum* 80-ih godina pripadao krugu „uglednih Splićana“, čiju je pomoć tražio utemeljitelj samostana sv. Petra u Selu Petar Crni. Konačno, prilično je jasno da nema smisla i dalje ustrajavati na „neretvanskoj“ identifikaciji *iudex/dux*a *Marianorum* s jedne i *morsticusa* s druge strane, kako je to odavno uočio S. Gunjača. U tome kontekstu istraživanje valja usmjeriti i na traženje rješenja odnosa pojmova *Maronia* (koji se gubi najkasnije u 13. stoljeću)⁷⁸ i *iudex Marianorum*, a koje je u rasprave o „Neretvanima“ prilično nespretno upleo upravo M. Barada. Sve to vodi nedvojbenome zaključku da sve ono što se čita u takozvanome „Supetarskom kartularu“ zapravo nema nikakve veze s „Neretvanima“ i njihovom „državom“, kako je to obrazlagao M. Barada. Kralj Slavac kao i njegov nećak i ban Petar nisu nikakvi „neretvanski vladari i dužnosnici“ – riječ je o posljednjim hrvatskim vladarima s kraljevskom titulom, ali bez stvarne vlasti nad većim dijelom Kraljevstva, vlast kojih je, kako se čini teritorijalno prilično ograničena, trajala od 1091. do 1097. godine kada je u boju s mađarskim snagama poginuo Petar.⁷⁹

⁷⁷ Vidi opširno: Mladen Ančić, „Humsko Kneštvo“, u: isti, *Na rubu Zapada: Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.

⁷⁸ Različita stajališta u historiografiji o tomu što je *Maronia* prikazuje Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2002, 134-136, no na takav način da ostaje nejasno što na kraju ona podrazumijeva pod tim pojmom.

⁷⁹ Za te zaključke argumentaciju daju Neven Budak, *Prva stoljeća*, 118-119, i Mladen Ančić, „Od kralja „poluboga“ do prvih ideja o „nacionalnom kraljevstvu“, u: *Kolomanov put*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002, 57-67.

Miho Barada And The Myth Of The Narentines

Mladen Ančić
Department of History
University of Zadar
Obala kralja P. Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
Croatia
E-mail: mancic55@hotmail.com

Summary

This essay engages with the results of Miho Barada's early papers analysing the early Middle Ages in Central East Adriatic. It discusses the way in which Barada argued in favour of the existence of a separate ethnic/political/territorial unit named 'the Narentines' and points out weak and untenable points of Barada's arguments. It furthermore describes Barada's main methods as a historian in the specific contemporary social context. Then I reflect on the continuation of Barada's thesis on 'the Narentines' in part of Croatian historiography. The story of the Narentines who had a separate 'state' that was 'neither Serb nor Croat' fitted well into the political myth of foundation produced in Yugoslavia after 1945.

In the second part of this essay I analyse relevant medieval sources that mention 'the Narentines' and warn that these amount to no more than two narrative sources from the mid-tenth and early eleventh centuries. The appearance of the ethnonym 'the Narentines' in these texts I associate with the literary canons of this period and deeply ingrained Antique knowledge of the conditions on the East Adriatic coast. I conclude that the said ethnonym was ascribed to this population and it does not tell us anything about how this population called itself. Furthermore and in relation to that, I suggest that data on the official who in early medieval sources is mentioned with titles *iudex Marianorum*, *iudex Croatorum* and finally as *dux Marianorum* cannot be linked to the community that the mentioned two sources call 'the Narentines'. I draw the same conclusion in relation to the title of the other contemporary official, named *morsticus*, and the geographic-administrative term *Maronia* that occasionally appears in sources until the thirteenth century.

Keywords: historiography; East Adriatic; ethnic discourse; institutions of political administration